

ԾԱՆԻԿ

հանդէս կ'իսկանես

Գրական, Գիտական
է
Գեղարդիւնական

ժե. ՏԱՐԻ

Նոր Հրգան թիւ 3

ԳՐԱԴԱՐԱՆ

ԵՐԵՎԱՆ, ԳԱՐՈՅԵՆԷ
ՏՈՒԹ. ՅՈՂԾ. ՏԵՐ ՍՏԵՓԱՆԵԱՆԷ
ՏՈՒԹ. Ն. ՏԱՂԱԿՈՐԵԱՆԷ
Ա. ԽՈՐՈԹԵՆԵԱՆԷ
ԽՈՂԷ. ԳԱՅՈՆՃԵԱՆԷ
Ա. ԱԶԱՐԿՈՐԵԱՆԷ
ԵՆՈՂԻՔ ԱՐՄԵՆԷ
Բ.Ն.Է
Մ. Ա. ՊԱՐՍՄԱՆԻԱՆԷ
ԱՐԱՄ ԱՆՏՈՆԵԱՆԷ
ՄԱՐԿՈՐԵԱՆԷ

ԳՐԱԴԱՐԱՆ ՆՇԱՆ-ՊԵՇԵԿԵԱՆ, ԿՂՈՒՆ

Ա. ԱՅՈՅԷ

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

ՏԱՐԵԴԱՐԶ ԾՆԵԴԵԱՆ ՎԵՋ. ՍՈՒԼԹԱՆԻՆ

ՏՈԳԹ. ՅՈՒՍ. ՏԻՐԱՏԵՓԱՆԵԱՆ. — «Թայմզ»ի պատմությունը	98
ԱՐՏ. ՅԱՐՈՒԹԻՒՆԵԱՆ. — Սպասում (Բանաս.)	105
Մ. Ա. ՊԱՐՍՍԱՐԵԱՆ. — Անեանի (Բանաս.)	106
ՏՈԳԹ. Ն. ՏԱՂԱԻԱՐԵԱՆ. — Մեր դաստիարակութեան քերու- քիւնները	107
ՄՈՒՇԵՂ ՎԱՐԴԱՊԵՏ. — Կրօնքն ու եկեղեցին (Ըմբռնումներ)	110
ՅՈՎՋ. ԴԱԶԱՆՃԵԱՆ. — Ժողովրդային լեզուին բանաստեղծա- կան կողմերը (Վերջին մաս)	114
ԵՆՈՎԺ ԱՐՄԷՆ. — Ձեպոյին ցաւը	118
ԱՐԱՄ ԱՆՏՈՆԵԱՆ. — Գիրքերու շուրջը (Մուշեղ վարդապե- տի «Դրուագներ»ը)	122
Գ * * * — Պուրակներու աղջիկը (Բանաս.)	125
Ա. ԱՀԱՐՈՆԵԱՆ. — Անհատաբար (Վիպակ)	127
* * * — Նախնի ծովամարտերը Խայրէքսին Պարպարոսս փաշա	134
Մ. Ա. ՊԱՐՍՍԱՐԵԱՆ. — Գիրկընդիստունում (Բանաս.)	138
ՄՈՂՈՐՍԿ. — Կեանքն ու Մամուլը (Բրոնիկ)	139
ՍԻՆԿԻՐԻ ՅՈՒՅՍԱՆԵԿԻՍԷ	144

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԵԱՆ ՊԱՅՄԱՆՆԵՐ

ՊՈԼՍՈՅ ՀԱՄԱՐ

Տարեկան (2½ թիւ) 45 դրուչ. Վեցամսեայ (12 թիւ) 23 դրուչ.

ԴԱՆԱՌՆԵՐՈՒ ՀԱՄԱՐ

Տարեկան (2½ թիւ) 54 դրուչ. Վեցամսեայ (12 թիւ) 27 դրուչ.

ԱՐՏԱՍԱՀԱՐԱՆԻ ՀԱՄԱՐ

Տարեկան (2½ թիւ) 12 ֆրանք.

Ձեռքի՝ քիւր և դրուց

Բաժանորդագրութիւնները թիւի վրայ կը հաշուուին.

Մանուցման, բաժանորդագրութեան եւ թերթին վերաբերող
ամէն կարգի գործառնութեանց համար գիմեւ մի միայն.

{زاغيك غزتهسى}

درغليه ده اسكى ضبطيه جاده سنده ۷۲ نومرو

ԿԻՍՍՄՍԵԱՅ «ԾԱՂԻԿ»

Կ. Պոլիս, Էսկի-Չապթիէ փողոց, թիւ 72

JOURNAL "DZAGHIK,"

Constantinople, Rue Eski-Zaptié, N° 72

ՇԱՀԻԿ

ԿԻՍԱՄՍԵԱՅ ՀԱՆԴԵՍ

ԺԷ. ՏԱՐԻ (568) — ԹԻԻ 3

12 ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ 1904

ՏԱՐԵԴԱՐՁ ԾՆՆԴԵԱՆ

ՕԳՈՍՏԱՓԱԹ

ՍՈՒԼԹԱՆ ԱՊՏ-ԻԻԼ ՀԱՄԻՏ Բ. ԽԱՆԻ

ՄԵԾԱՆՈՒՆ ԻՆՔՆԱԿԱԼԻՆ ԹՈՒՐԲԻՈՅ

Օսմանեան ընդարձակ Կայսրութեան բովանդակ տարածու-
թեան վրայ, այսօր արտակարգ փայլով եւ ընդհանուր հրճուան-
քով կը տօնուի ՎԵՀ. ՍՈՒԼԹԱՆ ԱՊՏ-ԻԻԼ ՀԱՄԻՏ Բ. ԿԱՅՍԵՐ
Յննդեան բարեբաստիկ տարեդարձը:

Բոլոր հպատակ ժողովուրդները հաւատարմական եւ երախ-
տադիտական զգացումներ կ'արտայայտեն իրենց Օգոստոսիա-
կայսեր, շնորհակալութեամբ յիշելով այն բոլոր բարիքները՝ զորո-

կը վայելեն իրենց մեծանուն Վեհապետին բարձր հովանաւորութեան տակ:

Այսօր, շնորհիւ Վեհ. Սուլթանին, Թուրքիա նշանաւոր դիրք մը բռնած է բովանդակ աշխարհի մէջ, թէ՛ իր զինուորական ու նաւային հզօր կազմակերպութեամբ, թէ՛ ելմտական արդասաւոր ու փայլուն վիճակով, ինչպէս նաեւ ճարտարարուեստներու յարաճուն յառաջդիմութեամբ, հազարակցութեանց միջոցներուն զիւրանալովը, մամուլին զարգացմամբ, երկաթուղիներու շինութեամբ, կրթական հաստատութեանց բարգաւաճմամբ: Մասնաւորաբար Հիւճադի երկաթուղին՝ որ արդիւնքն է Վեհ. Սուլթանին հանճարեղ կարգադրութեանց, անսաման բարիք մը դարձած է միլիոնաւոր ժողովուրդներուն՝ որոնք ամէն օր, ամէն ժամ կ'օրհնեն Ն. Կ. Վեհափառութիւնը, եւ ինքզինքնին երջանիկ կը նկատեն իր հպատակներուն մէջ գտնուելուն համար:

Վեհ. ՍՈՒԼԹԱՆ ԱՊՏ-ԻԻԼ ՀԱՄԻՏ Բ. ԿԱՅՍԵՐ իմաստուն կարգադրութիւններն են պատճառը որ այսօր Օսմ. Կայսրութեան բոլոր հպատակները, Հանրութեան Հայր մը կը նկատեն Ն. Կ. Վեհափառութիւնը, եւ շարունակ կ'աղօթեն առ Աստուած որ Թուրքիոյ ամենասիրելի Վեհապետը զեռ երկա՛ր, երկա՛ր տարիներ ապրի, եւ իր իմաստուն վարչութեամբ երջանկութիւններէ երջանկութիւն առաջնորդէ իր հպատակները:

Այն օտարազգիներն իսկ որոնք այսօր Թուրքիոյ ասպնջական հողերուն վրայ հաստատուած են, եւ շնորհիւ Վեհ. Սուլթանին ազատօրէն առեւտրական ամէն տեսակ գործերու կը ձեռնարկեն, ինչպէս նաեւ ամէն անոնք՝ որոնք առիթը ունեցած են Ն. Կ. Վեհափառութեան արդարամիտ եւ հպատակասէր կարգադրութեանց ծանօթանալու, իրենց սրտաբուլի մաղթանքները կը միացնեն Օսմ. հպատակներու երախտագիտական արտայայտութեանց: «Մաղիկ» եւս կը փութայ ձայնակցիլ իրենց, ու գոչել միաբերան.

ԿԵՑԾԷ՛, ՅԱԻԷ՛Տ ԿԵՑԾԷ՛

ՕԳՈՍՏԱՓԱՌ ԻՆՔՆՍԿԱԼՆ ԹՈՒՐՔԻՈՅ

ԱՊՏ-ԻԻԼ ՀԱՄԻՏ Բ. ԽԱՆԸ ՂԱԶԻ

«ԾԱՂԻԿ»Ի ԲԱԺԱՆՈՐԴՆԵՐՈՒՆ

Մեր խոստման համաձայն, մինչեւ այս երրորդ թիւը թերթ ղրկեցինք Ծաղիկի նախորդ շրջանէն առնելիք ունեցող բաժանորդներու. կը սպասէինք սակայն որ այդ բաժանորդները մեզի հասցնէին նախորդ շրջանէն իրենց ունեցած պահանջը հաստատող ընկալագրերը. նաեւ վեցամսեայ բաժնեգին մը՝ որուն փոխարէն թէ՛ Ծաղիկի ներկայ շրջանին վեցամսեայ 12 թիւերը պիտի ընդունին, եւ թէ նաեւ այնքա՛ն թիւ՝ որչափ որ կը պահանջէին նախորդ շրջանէն:

Ուրեմն Ծաղիկի այդ բաժանորդներէն անգամ մըն ալ կը խնդրենք որ հաճին նախորդ շրջանին ընկալագրերը ղրկել մեզի, առ առաւելն մինչեւ 5րդ թիւին հրատարակութեան օրը (10 նոյեմբեր): Այդ թուականէն առիկն, ընկալագրերը չղրկող բաժանորդներու նախորդ շրջանէն ունեցած պահանջը նկատի չպիտի առնենք, եւ զանոնք նոր շրջանին սկիզբէն բաժանորդ արձանատւութեամբ պիտի նկատենք:

Գալով նոր բաժանորդներուն, Ծաղիկի բաժանորդագրութիւնը կանխիկ ըլլալով, մինչեւ 5րդ (10 նոյ.) թիւին հրատարակութիւնը պէտք է մեզի հասցուցած ըլլան իրենց բաժանորդագիրը. այլապէս՝ չպիտի ստանան 5րդ թիւը: Մենք իրենց բաժնեգինն անկորուստ մնալը ապահոված ըլլալով, ինչպէս յայտարարած ենք արդէն այս շրջանի առաջին թիւին մէջ (էջ 3), կը սպասենք որ իրենք ալ երկար բարակ յոգնութեանց չմատնեն մեզ արդէն իսկ չնչին գումարի մը գանձման համար:

Որչափ զերծ մնանք այդ կարգի աւելորդ տաղտուկներէ, այնքա՛ն աւելի ժամանակ ու միջոց պիտի ունենանք հոգ տանելու Ծաղիկի բովանդակութեան, եւ պիտի աշխատինք իտէալ կատարելութեան մը հասցնել զայն:

Մեր գաւառային գործակալներէն ալ կը խնդրենք որ բաժանորդներու անունը անմիջապէս իմացնեն մեզի, եւ առանց բացառութեան կանխիկի դրութիւնը գործադրեն բաժանորդ արձանատւագրուի ուզող ամէն անձի համար: Կրկնենք անգամ մըն ալ որ նոյեմբեր 10էն առիկն՝ թերթ չպիտի ղրկենք այն բաժանորդներուն՝ որոնց բաժնեգիները մինչեւ այդ թուականը անվճար պիտի մնայ:

«ԹԱՅՄՁ»Ի ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆԸ

Եթէ ուզէի ապագայ սերունդին բողոք բան մը ներկայ բրիտանական քաղաքակրթութեան, պիտի նախընտրէի ո՛չ մեր նաւահանները, ո՛չ մեր երկաթուղիները, ո՛չ մեր շէնքերը, ո՛չ նոյն իսկ ապարանքը ուր կը կատարենք մեր նիստերը. պիտի նախընտրէի «Թայմզ»ի հաստատման:

ՊԸԼՈՒԸՐ ԼԻԹՅՈՒՆ

Թայմզի պատմութիւնը կը սկսի արդի Եւրոպայի պատմութիւնէն: Թայմզի առաջին թիւը հրատարակուեցաւ 1785ին, *The Daily Universal Register* անունով, որ ետքը՝ 1788ին առաւ հիմակուան անունը, որ աշխարհոյսկ հանգամանք մը ստացած էր Այդատներուն՝ Իտալիա ունէր շատ չփոթեալ անորոշ վիճակ մը. գերմանական միութիւնը մարդու միտքէ չէր անցներ. դասագրքերը, ու ան ալ աշխարհագրութեան դասագրքերը, հազիւ էջ մը բանով կը պատմէին Ափրիկէի մասին ամբողջ գիտցածնին. Հէրշել՝ իր մեծ հեռագիտակը աւարտելու վրայ էր. Կարճ խօսքով, այդ տարուան—1788ի—ամէն մէկ ամիսը լեցուն էր նշանաւոր դէպքերով, ու անա այդ միջոցին լոյս աշխարհ կու գար հիմայ բոլոր աշխարհի ծանօթ անգլիներէն լրագիրը՝ Թայմզ:

Ըսուած է թէ՛ չկայ խղճամիտ պատմաբան մը, որ կարող եղած ըլլայ վերջին մէկ եւ քառորդ դարու դէպքերը գիտնալ եւ ուսումնասիրել՝ առանց պրպտելու Թայմզի հատորները. Հո՛ն պէտք է փնտռել աշխարհի պատմութեան գլխաւոր սահմանանիշերը. հո՛ն մանաւանդ կարելի պիտի ըլլայ գտնել պատկերացումը Անկլո-Սաքսոն ցեղին ընկերական եւ առտնին սովորութիւններուն, որոնք այնքան ճշգրտութեամբ ու մանրամասնութեամբ արձանագրուած են՝ որքան քաղաքական պայմանագրութիւնները, արշաւախումբերու պատմութիւնները. Պատմաբանին ու ընկերաբանին հաւասարապէս ու գերազանցապէս անհուն ասպարէզ մը կը պարզէ Թայմզ, իր հարիւր տասնըվեց տարիներու հաւաքածոններուն մէջ:

Գալով բո՛ւն անգլիական դերին ու ազդեցութեան՝ զիւրին է հասկնալ թէ՛ Թայմզ իր ձայնը բարձրացուցած ու իր քուէն արժեցուցած է Մեծն Բրիտանիոյ համար կենսական ամէն մէկ խընդրի մէջ: Ամբողջ դարու մը ընթացքին՝ չէ՛ եղած կարեւոր խընդիր մը որ Թայմզի ու բրիտանական Խորհրդարանին մէջ միանգամայն չձեռնուի, չքննուի: Ու կարելի է մէջ բերել պարագաներ, որոնց միջոցին խմբագրատան ազդեցութիւնը կարեւոր կշիռ մը ունեցած է:

Տպագրութեան պատմութիւնը անբաժան է քաղաքակրթութեան պատմութենէն: Ճարտարարուեստական ոյժերու մէջ պէտք է գլխաւորաբար փնտռել արդի կեանքին բանաստեղծութիւնը. ու մեծ եւ գեղեցիկ տպարանի մը մէջ գործող կատարեալ գործիքէ մը կարելի է նոյնքան գեղագիտական յուզումներ քաղել ինչքան արեւոտ հովիտի մը խաղաղիկ տնակէն: Բաւական է միայն՝ մըտքերնուս առջեւ բերել թէ՛ ինչպէս երկրին խորերէն դուրս կը հանուի նախ՝ մետաղը, թէ՛ ինչպէս մարդկային ձեռքեր զայն կը վերածեն այբուբենի, թէ՛ ինչ եղանակով կը գործէ այն հրաշալի գործարանը՝ ուղեղը՝ աս կամ այն տպագրական գիւտերը երեւան բերելու համար, եւ երեւակայել վերջապէս՝ այն անսահման ազդեցութիւնը որ տպուած էջը կ'ունենայ երկրիս ամէն մասերուն մէջ:

Տպարանապետ ըլլալու չէ անպատճառ՝ հասկնալու համար թէ ինչ խնամոտ հոգածութիւն եւ սուղ ծախք պէտք են արտադրելու համար կատարեալ կերպով տպուած էջ մը: Ու օրաթերթի պարագային դժուարութիւնները կը շատնան, վասն զի թերթերը մամուլին տակէն դուրս գալու են նաեւ անխուսափելի արագութեամբ: Եւ տպագրութեան մաքրութեան, տառասխալի չգոյութեան մասին Թայմզ անբաղդատելի է պարզապէս: Անընթեռնելի գիրի չես հանդիպիր այդ անազնածաւալ թերթին ո՛ր եւ է տողին մէջ, որովհետեւ ամէն իրիկուն բոլորովին նոր տպագրական տառեր կը բերուին տպարան եւ կը գործածուին միայն մէկ անգամ:

Կ'արժէ արագ ակնարկ մը ձգել Թայմզի մամուլին զարգացումի յաջորդական քայլերուն վրայ, որովհետեւ ատիկա կը նշանակէ ակնարկ մը նետել մէկ եւ քառորդ դարու մամուլի պատմութեան վրայ:

* * *

Թայմզի հիմնադիրը՝ Ճօն Ուօլթըր (John Walter) 1784ին կ'երթայ հաստատուիլ Լոնտոնի աննշան թաղերէն մէկուն անկիւնը, որ անկէ ի վեր աշխարհածանօթ եղած է «Printing House Square»-ով, ուր շարունակ տպուած է թերթը: Ուօլթըրի նպատակը կ'ըլլայ զարգացնել եւ ընդհանրացնել տպագրութեան դրութիւն մը, որով կարելի ըլլար ամբողջ բառեր կամ բառերու մասեր տպագրել՝ փոխանակ առանձին գրերու: Ու հո՛ս շահեկան է դիտել թէ՛ այսպիսի ճարտարարուեստական ձեռնարկի մը ուղղակի ծնունդն է հարիւր սաչափ տարուան Թայմզը, որ կրնայ կոչուիլ ժամանակակից խորհուրդի մեծագոյն ու հզօրագոյն մեքենան: Ճօն Ուօլթըրի այս մեքենագիտական հնարքին ծնունդն էր 1785ին հրատարակուիլ սկսող The Daily Universal Registerը, որ երեք տարի այս անունով հրատարակուելէ վերջ առաւ. Թայմզ անունը, քանի որ

ուրիշ օրաթերթեր ալ սկսած էին գործածել Register տխողոսը, չփոթութիւն մը առաջ բերելով լրագրի շատ մը ընթերցողներու մտքին մէջ :

Երբ Թայմզ առաջին անգամ կը սկսի հրատարակուիլ՝ իր ձեռքի-մամուլը աւելի մօտաւորապէս կը նմանի եղբոր Caxton/(*) նախնական գործիքին քան ներկային մէջ գործածուած փափկարուեստ մեքենային : 1804ին Թայմզի աշխատաւորներէն մէկը կը շինէ առաջին ինքնաշարժ մամուլը, որուն վրայ տպարանին գործաւորները կը կատղին, կը սպառնան, քանզի կը վախնան թէ այս նոր գործիքը, որ ինք իր գլխուն՝ առանց մարդու կը դառնար՝ այլ եւս բան գործ պիտի չձգէր իրենց ձեռքերուն : Բայց գործաւորներուն բարկութիւնը իր գերսգոյն գազաթնակէտին կը հասնի երբ ատկէ տասը տարի վերջը՝ տպարան կը մտնէ առաջին շոգեշարժ մամուլը :

Շոգեշարժ մամուլին մուտքին հետ ու յաջորդաբար՝ նորանոր փոփոխութիւններ մտցուեցան տպարանին մէջ, որոնց մէջէն թեւեւ է՝ն կարեւորն էր երկար բարակ թուղթի գլաններու գործածութիւնը : 1814էն մինչեւ մեր ատենները մամուլի ոյժին եւ արագութեան վրայ կարելի է գաղափար մը կազմել, յիշելով թէ այդ առաջին շոգեշարժ մամուլը կը տպէր ժամը 1100 թերթ, մինչդեռ այս օրուան գործածուած արագատիպը կատարեալ դիւրութեամբ կը տպէ ժամը 36000 օրինակ : Ընդհանուր ընթերցողներու համար ձանձրալի կրնայ ըլլալ աւելի մանրամասնութեանց դիմել այս մասին : Ըսենք միայն թէ՝ անթիւ անհամար փորձեր եւ շատ մըն ալ գիւտեր եղած են Թայմզի տպարանին մէջ, ու հեղինակ մը կը հաւատտէ թէ՝ վերջին կէս դարուս՝ տպագրութեան մէջ առնուած երեք կարեւոր քայլերու պատիւը կ'իյնայ գլխաւորապէս Թայմզի : Բայց մասնագիտական ծանօթութիւններու տեղ անձնական փոքրիկ յիշատակ մը :

Տարիներ առաջ՝ առիթը ունեցեր եմ անձամբ այցելել այս աշխարհածանօթ լրագրին խմբագրատունը եւ տպարանը : Հսկայ, կարմիր աղիւսէ շինուած փառաւոր շէնքի մը ճակատը, հինգերորդ յարկին գազաթը կը տեսնես ժամացոյցի խոշոր սկաւառակը, տակն ալ պարզապէս թերթին անունը “The Times” : Ժամեր առաւ մինչեւ որ պտտեցանք շէնքին զանազան մասերը, ու ա՛ն ալ հարկաւ վարժ առաջնորդով մը : Խմբագրատունը ինքնին պզտիկ գաղթականութիւն մըն է, որուն մէջ կը հանդիպիս մրոտ գործա-

(*) 1474ին Caxton Անգլիա մտցուց տպագրութեան գիւտը, իր իսկ ձեռքովը բանեցնելով իր շինած մամուլը եւ տպագրելով անգլիերէն առաջին գիրքը :

ւորին ինչպէս նաեւ նրբամիտ քրոնիկագրին : Մասնաւոր հետաքրքրութեան առարկայ կը դառնայ արագատիպ մամուլը , մա՛նաւանդ որ այդ անուէնով գործիք մը տեսած էի մեր այստեղի խմբագրատուններէն մէկուն մէջ : Բաղդատութիւն մը ընել չպիտի փորձեմ , քանզի եղրհորը շա՛տ հեռու են իրարմէ : Ընդարձակ կաւարաւոր սրահի մը մէջ լռիկ մնչիկ պառկած է արագատիպ մամուլը , որ թայմզի տնօրէնին՝ Ուօլթըրի անունը կը կրէ , Մեքենային մէկ ծայրը գրաւած էր հաստ գլան մը պլորուտծ թուղթի , որուն համար ըսուեցաւ մեզի թէ՝ եթէ բացուելու ըլլար պիտի գրաւէր հինգ անգլիական մղոն երկայնութիւն : Վայրկեան մը ետքը կը սկսի հեւալ , շարժի՛լ այդ քիչ մը առաջուան անշարժ գործիքը . ու ահա՛ մէկ կողմէն անիւներ , ուրիշ կողմէ մը գլաններ , ուրիշ մասերէ ուրիշ հազարումէկ կազմածներ՝ ալէնքը շարժումի մէջ կը դրուին իսկոյն , եւ կը դիտենք որ թուղթի գլանին հակառակ կողմերէն ու քովերէն դուրս կը թափին թայմզի թերթեր , տպուած , կարուած ու ծալուած . ու մէկ մամուլան մէջ ալ 24000 օրինակ , թիւ մը որ անկէ ի վեր բարձրացած է 6000ի , ինչպէս քիչ մը վերը ըսինք արդէն : Սրբագրութեան գործը ա՛յնքան մանրազնին կերպով կը կատարուի , որ այսիւրեւ հիտցում կը պատճառէ պարօղապէս : Նոյն սիւնակը քանի մը սրբագրիչներու ձեռքէն կ'անցնի , եւ հիանալի կարգադրութիւնով՝ դիւրաւ կը հասկցուի թերացող սրբագրիչին ո՞վ ըլլալը . անա՛նկ որ՝ ամէն բան ապահովուած է այս մասին : Ինք կատակի ձեւով կը հարցնէինք մեր առաջնորդին թէ՝ արդեօք հակառակ այս նախազգուշութիւններուն տակաւին կարելի չէ՞ տառասխալ գտնել այն օրուան մեր աչքին առջեւ տպուած թերթին մէջ՝ մարդը կարծես տեսակ մը վիրաւորանք զգաց մեր դիտողութենէն ու խրոխտ կերպով մը ըսաւ թէ՝ ինք պատրաստ է մեր գտած ամէն մէկ տառասխալին համար անգլիական ոսկի մը տալ եթէ միայն մենք ալ խոստանայինք՝ հակառակ պարագային՝ իրեն ձրիաբար հրամցնել գաւաթ մը դարեւ ջուր : Գրաւը չընդունեցինք , ա՛յնքան վստահ էինք թէ՝ ինք պիտի շահէր , որովհետեւ աչքովնիս տեսեր էինք ամէն բան :

* * *

Թայմզի խմբագրական կազմակերպութեան վրայ խօսելէ առաջ՝ մէկ խօսք մը միայն անոր տնօրէնութեան մասին : Սկիզբէն մինչեւ այսօր թերթին տնօրէնութիւնը գտնուած է նոյն սերունդին ձեռքը . հիմնադիրն էր Ճօն Ուօլթըր , այս օրուան տնօրէնն ալ է նորէն նոյն սերունդէն Ուօլթըր մը , ու ա՛յս այսպէս եղած է թերթին ամբողջ կեանքին մէջ :

Գալով խմբագրական կազմակերպութեան՝ նշանակելի պարագայ մըն է որ Թայմզը ձեռք առնելէ ու նոյն իսկ զայն կանոնաւորապէս տարիներսով կարդալէ վերջ՝ երբեք գաղափար չունենար ընթերցողը թէ՛ ինչ է խմբագրապետին անունը եւ կամ որո՞նք են թերթին խմբագիրներն ու աշխատակիցները։ Ու այս անանուն մնալու սկզբունքը այնքան զօրաւոր բնութիւն մը դարձած է այդ թերթին խմբագրական շրջանակին մէջ որ յիսուն տարի առաջւան փափկանկատ խմբագիր մը ուզեր է կանոն մը սահմանել որ Թայմզի խմբագիրները իրարու հանգիպած ատենին՝ իրարու անուն չտան, որպէս զի չճանչցուն ուրիշներէ։ Այս սկզբունքը արդարեւ զարմանալի խտութեամբ — թէեւ ոչ ո՛ր եւ է օրէնքով — պահուած է թերթին էջերուն մէջ. մասնաւոր թղթակցութիւններէ զատ՝ ուրիշ գրուածքներու ներքեւ քիչ անգամ կ'երեւան ստորագրութիւններ։

Թայմզի խմբագիրներէն առաջին անգամ անուն եւ ազգեցութիւն ունեցող անձը եղած է Տր. Սթոտտարդ, որ թերթին գլխաւոր խմբագիրն էր ԺԹ. դարուն սկիզբները, և որուն ազդու ույարձակողական խմբագրականները նշանաւոր դարձած են։

Թայմզ շատ կանուխէն հասկցած է թէ լրագրի մը յաջողութեան համար լուրերու թարմութիւնը անհրաժեշտ է։ Ներկայ Ռուսեւճարոնական պատերազմին առթիւ Թայմզի վարձած լրագր շոգենաւին՝ Հայմընի պարագան ամէնուս ծանօթ է արդէն. բայց ասկէ դրեթէ հարիւր տարի առաջ ալ, Թայմզ ունէր իր մասնաւոր նաւը, որով ջրանցքին միւս եզերքէն կը ստանար ֆրանսական թերթերը, որոնց Անգլիա մուտքը արգիւոյն էր պատերազմին պատճառաւ։ Այս առթիւ կ'արժէ յիշել թէ՛ Ռոսպինսըն (Henry Crabb Robinson) եղած է՝ բառին արդի իմաստովը՝ առաջին պատերազմական թղթակիցը։ Ինք էր որ Թայմզի կողմէ գացած էր Ալթոնա, 1807ին, Ասով մէկտեղ, «պատերազմական թղթակից» բացատրութիւնը նուիրականացնողը եղած է Թայմզի համբաւաւոր թղթակիցը Տր. Ուիլեմ Բըսըլ, որ վերջերս Սըր տիտղոսին ալ արժանացաւ, իր անզուգական կարողութեանը եւ անվախ հետազօտութիւններուն համար։

Հին Թայմզներու հաւաքածոները թղթատողը պիտի հանդիպի Մուրի, Մաքուէյի, Տ'իզրայէլիի, Տիքընսի անուններուն. եւ այս կարգի ականաւոր անձեր Թայմզի պէս թերթի մը միայն կը յօժարէին աշխատակցիլ։ Ներկայիս մէջ ալ նոյնը ճշմարիտ է. այս օրուան բոլոր նշանաւոր անգլիացի քաղաքագէտները կամ գրագէտները՝ առիթով մը անպատճառ երեւցած են Թայմզի մէջ, ու ասիկա իրաւամբ նոյնքան պատիւ մը կը համարուի թերթին՝ ինչքան նաեւ իրենց։

Թայվզի պատմութիւնը թերի պիտի ըլլայ եթէ չիշենք իր բարիգեան նշանաւոր թղթակիցը՝ Պ. Պլովիցը, որ արժանապէս կը վայելէր «Թղթակիցներու իշխան» տիտղոսը։ Այս անձը արդարեւ իշխանավայել կեանք մը կը վարէր Ֆրանսայի մայրաքաղաքին մէջ, անձնական ծանօթութիւն ունէր իր ատենի — այսինքն՝ նաեւ մեր օրերու — նշանաւոր անձնաւորութիւններէ խիստ շատերուն հետ։ Իր կարծիքը ունէր արժէք մը, որուն նմանը աշխարհ չէ՝ տեսած դեռ։ Ու կ'արժէ աւելցնել թէ՛ իր այս վայելած համբաւին դէմ չէ՛ր մեղանչեր Պլովից։ Իր թերթին տուած լուրերը միշտ թարմ էին, ու հաղորդած տեղեկութիւնները՝ վստահելի։ Երկու սլաքամաններ, որոնք իրաւամբ կը փնտռուին թղթակցի մը վրայ, եւ որոնց վերջինը առաջինին զոհելու վտանգը չ'ատ մեծ է միշտ։ Լրագրութեան պատմութեան մէջ իրեն հաւասարը չունի հետեւեալ պարագան։ Տարիներ առաջ Թայվզ Լոնտոնի մէջ կը հրատարակէ դաշնագրութեան մը պարունակութիւնը կամ պատճէնը, դաշնագրին ստորագրուելէն իբր երկու ժամ առաջ, ինչ որ իրաւամբ ամբողջ աշխարհի զարմանք պատճառեց։ Ու թերեւս կրնանք ծիծաղիլ Պլովիցի ընթացքին վրայ, երբ ըսեմ թէ գլխարկի մը միջոցաւ գաղտագողի դուրս կը հանուէր դաշնագրութեան այդ պատճէնը։ Պլովից միտքը դրեր էր իր թերթը նշանաւոր հանդիսացնել այդ պատմական առիթով եւս, ու գլխարկը ընտրեր էր իբրեւ գործիք։ Ու այս միջադէպը կարդացած ատեննիս, պէտք չէ մոռնանք գլխարկին տակի գլուխը։

Բարիգեան այս անուանի թղթակցին՝ իր թերթին մատուցած ծառայութիւնները անթուելի են պարզապէս։ Կ'ըսուինոյն իսկ թէ՛ Բարիգեան թերթերը շատ անգամ կը սպասէին Թայվզին, որ Պլովիցէն իմանային թէ՛ ինչ նշանաւոր դէպքեր անցեր դարձեր են իրենց մայրաքաղաքին մէջ։ Գիտէին ամէնքն ալ թէ՛ գաղտնիքներու թափանցելու կարողութիւնը ունէր Թայվզի այդ թղթակիցը։ Ու Պլովիցի իշխանապէս կը վճարէր Թայվզ. պարագայ մը որ պէտք չէ ուշադրութենէ վրիպեցնել։ Printing House Squareի մէջ ազէկ հասկցած էին Պլովիցի կարեւորութիւնը, ինչ որ մանաւանդ զօրաւորապէս չեչտուեցաւ անոր մահուան առիթով, որ դեռ ամէնուն յիշողութեան մէջ թարմ ըլլալու է արդէն։ Պաշտօնապէս ստուգուած է որ Թայվզ տարեկան 50,000 անգլ. ոսկի ծախք ըրած է իր «արտաքին լուրեր»ը ստանալու համար։

Գալով Թայվզի խմբագրական կազմակերպութեան՝ մէկ խօսքով կրնայ ըսուիլ թէ՛ կազմուած է լաւագոյն տարրերէ։ Տնօրէնութիւնը այս մասին ծախք չի խնայեր եւ շատ մարդ կը գործա-

ծէ աղէկ գործ մը երեւան հանելու համար։ Անգամ մը օտարազգի խմբագիր մը կ'այցելէ թայմզի խմբագրատունը, եւ զիտողութիւն կ'ընէ թէ՛ խմբագրական ոյժը անպէտօրէն մեծ է. որուն կը պատասխանուի թէ՛ «աւելի փոքրաթիւ մարդիկ կրնան կատարել այս 'գործը, բայց անոնք չպիտի կարենան կատարել զայն այսքան լաւ։ Կ'ուզենք որ մեր խմբագիրները խորհին ինչպէս նաեւ գրեն»։ Ու այս բառերուն մէջ կը կայանայ բովանդակ իմաստը պատասխանատուութեան՝ զոր թայմզի հիմնադիրը հաստատած է իբրեւ անկիւնաքարը իր հիմնարկութեան։

Թայմզի յաջողութիւնը կամ անգուգական դիրքը պէտք է փնտռել սա կէտերուն մէջ, որով ան կը տարբերի ուրիշ անգլիական օրաթերթերէ եւ կը գերազանցէ զանոնք իբրեւ աշխարհի առաջնակարգ օրաթերթը։

Թայմզ միայն կը պարունակէ բրիտանական Խորհրդարանի արձանագրութիւնները։ Ունի իրաւագէտներու մասնաւոր խմբակ մը, որ կը տեղեկագրէ բոլոր դատաւարական խնդիրները, պէտք եւ զած մասնագիտական զիտողութիւններու լծողութեամբ։ Տնտեսագիտական ու վաճառականական նիւթերու վրայ կը խօսի հեղինակօրէն։ Ունի գրական յաւելում մը, որ ամէն ուրբաթ օրուան հրատարակութեան մէկ մասը կը կազմէ, եւ որ նկատուած է նոր գրքերու լաւագոյն գրախօսականը։ Գիտական տեղեկութիւններու հիմնալի շտեմարան մըն է, չէ թէ որովհետեւ ինք արդէն ունի հմուտ գիտուններու աշխատակցութիւնը, հալած նաեւ որ գիտուններ ընդհանրապէս կը նախընտրեն թայմզը իրենց մէկ գիւտը կամ հետազօտութիւնը աշխարհի ծանօթացնելու, կամ խընդիրն վրայ վիճաբանութիւն մը հրաւիրելու համար։ Ահա ասոնք են մէկ քանի կէտեր, որոնց մասին թայմզ ինքզինքը անհաւասարելի ու անմրցելի կը նկատէ։

Եւ այս ամէն տեղեկութիւններէն վերջ (որոնց շատը քաղած եմ թայմզի մէկ քանի մասնաւոր հրատարակութիւններէն) պէտք է ըսել թէ՛ անգլիերէն թերթերու ընդհանուր շրջաբերութեան մէջ, թիւի մասին երբեք առաջին տեղը չի գրաւեր թայմզ։ Կան շատ մը առաւօտեան կամ իրիկուան օրաթերթեր, որոնք անոր քանի մը պատիկը աւելի բաժանորդ ունին։ Բառին սովորական իմաստովը՝ ժողովրդական թերթ մը չենք կրնար նկատել թայմզը։ Ու կասկած չկայ թէ ասոր ալ գլխաւոր պատճառը իր գինն է։ Թայմզի հատը՝ երբեք երբեք բէննիէն (60 փարա) պակաս չէ ծախուած. ու երկար ժամանակ ալ պահած է եօթը բէննիի գինը։ Կ'երեւայ թէ թերթին տնօրէնութիւնը այս կէտը ըմբռնած է այլ եւս, մանաւանդ անգլիերէն օրաթերթերու ներկայ անհաւատալի աժնութեան

մէջը՝ ու փորձ մը՝ ընելու վրայ է թերթին գինը քիչ մը իջեցնելու,
ու այդ ալ փորձ մը լոկ, ինչպէս յայտարարուած է արդէն պաշ-
տօնապէս. քանզի այդ հին թերթը չուզեր տակաւին շեղիլ իր
հիմնադրին սկզբունքէն, որ, ինչպէս քիչ մը վերը մէջ բերուեցաւ՝
կը ձգտի աղէկ գործ մը արտադրելու եւ բաժանորդներուն թիւին
չզոհնելու թերթին համբաւն ու պատիւը:

Իբրեւ վերջաբան՝ եթէ պէտք է անպատճառ դաս մը հանել
մեզի՝ Թայմզի պատմութենէն, սա՛ կրնայ ըլլալ թէ՛ թերթի մը
համար՝ պատիւի նախանձախնդրութիւնը միշտ բռնելու է առա-
ջին տեղը:

ՏՈՔԹ. ՅՈՎՍ. ՏԷՐ-ՍՏԵՓԱՆԵԱՆ

ՍԵՐՈՅ ՍՊԱՍՈՒՄ

Շնչասպառ ու սիրահասուն
Սպասում մ'ե կեանքս հաւակ,
Անձանօրին խուսափուկ
Լուռ սպասում srsմունակ:

Տարսւմ, անուշ իդէերու
Ծարաւն ունիմ ոգեսպառ
Որ կը քրոնիմ միշտ հեռու, —
Բո՛յլ քիթեռանց օդապար:

Ու չեմ գիտեր ես, աւա՛ղ
Թե սիրս ինչի՞ կը ցանկայ,
Ճերմակ յոյզով անսրւաղ
Շառագունակ յուսընկայ:

Անհպելի բարձանց մեջ
Ուր երազը կը վառի,
Հոգիս նայուած մ'ե անշեջ
Միսքիփամոյ ֆափի:

Առտու ե՛ղեռ, ոսկեգոծ,
Նայուածս ի զո՛ւր կը սառի,
Արդեօք միևնչեւ մութք հո՞ծ՝
Սպասումը կ'երկարի:

Ու կ'երագեմ հեռ ի հեռ
Անպարագիր հաճոյքին,
Մինչ արիներս աչ քերտ
Ոչինչին մեջ կը մարին:

ԱՐՏԱՇԷՍ ՅԱՐՈՒԹԻՒՆԵԱՆ

Շո'ւնչ տուր կուրծքիս շրթունքներովդ սիրակեզ,
Ու անշուածքիս՝ տենդ, փրփուր.
Սա թիթերուդ կեանքոս հուրքն աչ, սիրեսկս ներս՝
Երակներո՛ւս մեջ լեցուր:

Հագած անբնակ ըզգեսներդ ձիւնեղեն,
Ամպերու պէս վեպեքսուն,
Տո'ւր՝ իղձերուս երկինքին շուրջը սփռեն,
Շուրջը անոր կողերուն:

Պարուրե՛ք զիս ամբողջ թովովն ուժերուդ,
Բազուկներուդ մեջն առ զիս,
Թո՛ղ մարմինիդ ջերմութենէն հրանուս,
Լուծուիմ, հաշիմ, դիցունհիս:

Զեղխութիւն մը զգուանքներու, համբոյրի
Թառուներու հրեղեն.
Լանջիս սակ թո՛ղ նոր տենջանք մը փրփրի,
Բեզ վայ՛լեշու հրայրքեն:

Մագնիսութիւն արքշուքեան սակ, սիրելի՛ս,
—Ա՛յնքան հզօր կը մոզես,—
Դիրկիդ մեջը թերեւս մեռած զսնեւ զիս,
Դեռ չարքնցած երագես:

Մ. Ա. ՊԱՐՍԱՄԵԱՆ

ՄԵՐ ԴԱՍՏԻԱՐԱԿՈՒԹԵԱՆ ԹԵՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

Ստէպ կը գանգատուի թէ՛ մեր տոհմիկ վարժարանաց շրջանաւարտ երիտասարդութեան հմտութիւնը շատ չափաւոր է, տեսութեան հորիզոնը շատ նեղ, դատողութիւնը տկար, ու շատ շատ քանի մը լեզուներու տարրական հմտութեամբ օժտուած է, եւ Հայ լեզուով թեթեւ գրականութիւն մը ընելու տրամադիր է: Այս ամէնուն շարժառիթը մեր տուած ուսման ու կրթութեան թերութիւնն է, գործածուած ուսուցիչներու միջակութիւնը եւ այդ վարժարաններու հոգածու վերին մարմնոյն անկարողութիւնը: Քննենք այս երեք պարագաները:

Ա. ՈՒՍՈՒՄ

Մեր վարժարանաց մէջ տրուած ուսումը բացարձակապէս տիրացուական է եւ գիտական ու դրական հմտութեանց տեսակէտով այնչափ թերի է՝ որ հնար չէ այս ուղղութեամբ քիչ շատ բան գէտ երիտասարդութիւն մը պատրաստել: Քննենք ուսման գլխաւոր մասերը:

— Հայ աշխարհիկ լեզուն սկսած է դասախօսուիլ առանց հիւնին, եւ հետեւաբար առանց հիմի, առանց մատենագրական ծանօթութեան, այնպէս որ դեռատի շրջանաւարտներ կը կարծեն թէ՛ Հայ գրականութիւնը մի՛ միայն աշխարհիկ լեզուով գրուած, ու չուրջ քառորդ դարէ ի վեր լոյս տեսած քանի մը թեթեւ արտագրութեանց մէջ կը կայանայ, թէ մեր գրականութիւնը իրենց օրերէն ու իրենց ուսուցիչներով սկսած է, եւ ընդհանրապէս արհամարհոտ աչքով կը նային նախորդներուն եւ զարբար գրականութեան վրայ, ու տիրացութիւն կը համարին անոնցմով զբաղիլը: Մինչդեռ եթէ իրապէս ծանօթացած ըլլային Հայ մատենագրութեան՝ եւ անոր գանձերուն՝ որոց քով նշանակութիւն չունին արդի լեզուաւ արտագրութիւնները՝ բնականաբար աւելի լուրջ կերպով պիտի վերաբերուէին անոնց հետ:

Մեր շրջանաւարտները երբ յաջողին քանի մը նորաւէտեր յօրինել ու նմանայանգ վերջաւորութիւններ ունեցող տողերով անխմաստ եւ կամ քաղցուտէկ բանաստեղծութիւններ հիւսել, այլ եւս գրագէտներ կ'անուանուին, ու իրերագովական մարմնի մը անդամակցելով՝ լրագրական ասպարէզ կը նետուին: Քիչ ատենէն իրենց արտադրած հրաշակերտները կը սկսին ներքողուիլ՝ այդ մարմնին անդամներուն կողմէ, պայմանաւ որ քանի մը եօթնեակներ վերջ, իրենք տոկոսով հատուցանեն զանոնք միեւնոյն էջերուն:

մէջ. մեծամեծ գրող եւ ճարտար գրիչ անուանելով՝ երբեմն զիրենք ներբողող գրչակր . . . : Դժբաղդաբար շատ անգամ այս յաւակնոտ գրագէտները շնորհաւորական պատշաճ համակ մը եւ վաճառականական լուրջ թղթակցութիւն մը ընելու վիճակին մէջ չեն. չխօսինք տառասխալներու մասին՝ որոնց քաջածանօթ են մեր խժրագիրները՝ որոնք ստէպ զանոնք սրբագրելու հարկին մէջ կը գտնուին:

— Ընդհ. պատմական եւ աշխարհագրական դասերը մեքենաբար կ'ուսուցուն՝ ու տղաքը չեն տիրանար անոնց ոգւոյն: Թրւակտներու շարքեր, եւ մարդոց ու վայրերու անուններ կ'ուսնին ու թուլակօրէն կ'արտասանեն, առանց հասկնալու բուն երեւոյթները եւ իրաց վիճակը: Դպրոցէ ելլելուն՝ այդ թուականներն ալ կը մոռնան: Հետեւաբար, անոնք երբեք չեն կրնար ծառայել իրենց տեսութեան հորիզոնները ընդարձակելու՝ ինչ որ պարտէին ընել:

— Երբեմն Հայ վարժարաններու մէջ մեծ խնամքով կ'ուսանդուէին մաթէմատիքական գիտութիւնները, եւ հայ ցեղին հաշուական գիտութեանց մասին մեծ յարմարութիւնը օտար վարժարանաց մէջ իսկ դիտուած էր: Այն ատենները, թէեւ 16—17 տարեկանէ վեր պատանիներ չէին գտնուեր դպրոցներու մէջ, բայց ելլողները ո՛չ միայն թուաբանութիւն, գրահաշիւ, երկրաչափութիւն, այլ եւ շատ անգամ եռանկիւնաչափութեան, նկարագրական երկրաչափութեան եւ մեքենագիտութեան տարրերուն ծանօթ էին: Հիմայ այդ ամէնը փոխուած են, ու տոհմիկ վարժարաններէ շրջանաւարտներ շատ անգամ տոկոսի մը հաշիւը գլուխ չեն կրնար հանել:

Տիեզերագիտութիւնը ուսումնական աշխարհագրութիւն անուամբ մասնաւոր հոգածութեան առարկայ կը դառնար: Այժմ տիեզերաց վրայ հազիւ հակիրճ գաղափար մը կը տրուի որ մարսուած չլլալուն քիչ ժամանակէն իսպառ կը մոռցուի:

Տոմարակալութիւնը բարձրագոյն դասի ուսման զլխաւոր առարկաներէն էր. այժմ հաշուակալութեան մասին տրուած հմտութիւնը այնչա՛փ մակերեւութային է որ շատ վաճառականներու միահամուռ վկայութեան նայելով, շրջանաւարտները կանոնաւոր օրհաշիւ մը բռնել չեն գիտեր դործնականաբար. թե՛ղ վաճառականական թուղթերու, օրինաց եւ զեղչի հաշիւներու հմտութիւնը՝ զորս պահանջել խստապահանջութիւն չէ, Պոլսոյ նման վաճառականական միջավայրի մը մէջ ուր պիտի աշխատին մեր տղաքը:

— Դալով գիտութեանց չինիչ դասերուն, եթէ չյանդգնիմ ըսել

թէ՛ իրենց բացակայութեամբ կը փայլին՝ գոնէ այնպիսի թեթեւ կերպով կ'աւանդուին՝ որ կարծես թէ պերճանքի համար դրուած են եւ զորս անշուշտ դպրոցէ ելլելուն իսկ մոռցած կ'ըլլայ պատանին : Բնապատմական գիտութիւնները որոնք կը ծանօթացնեն մեզ պատող առարկաները՝ կենդանի , բոյս , հանք , եւայլն , որոնց հետ միշտ գործ կ'ունենանք , զորս կը շահագործենք եւ որոնց հմտութիւնը մեր տեսութեանց հորիզոնները կ'ընդլայնէ , ամէնէն անկարեւոր համարուած են : Բնագիտութիւնն ու տարրաբանութիւնը իբր զբօսայից դասեր կ'աւանդուին , առանց թափանցել տալու անոնց խորերը . սակայն ատոնցմէ պիտի սորվինք բնութեան օրէնքները , երեւոյթները եւ գաղտնիքները՝ եւ ատոնց կիրառութեան վրայ հիմնուած է այսօրուան ճարտարարուեստը :

— Գալով կրօնի , հաղիւ Հայ. Եկեղեցւոյ վարդապետութիւնները մեքենաբար կ'աւանդուին , առանց ցոյց տալու դրացի եկեղեցիներու (Օրթոտոքս , Լատին , բողոքական , եւլն.) վարդապետական կամ ծիսական տարբերութիւնները , եւ առ այդ բացատրութիւններ . Ո՛չ միայն որ եւ է գաղափար մը չի տրուիր զխաւոր կրօններու՝ Պրահմանականութեան , Պուտտայականութեան եւ Ծայրագոյն Արեւելքի փիլիսոփայական կրօններու մասին , այլ եւ չեն ծանօթացներ մեր երկրին միւս կրօնները , որպէս հրէութիւն եւայլն , ինչպէս նաեւ կարգ մը աղանդներ՝ որոնց հետեւող բազմաթիւ Ժողովրդոց հետ կ'ապրինք :

Ծաղրանօք կը խօսին երբեմնի Հայ վարժարաններու մէջ դասախօսուած Տրամաբանութեան եւ Ծարտասանութեան մասին : Նորերը ջնջեցին զանոնք , առանց բան մը դնելու անոնց տեղը : Առաջինը իմաստասիրական գիտութեանց հիմը կը կազմէ , իսկ երկրորդը գործնական գրագիտութեան , եւ խօսելու արուեստը կը սորվեցնէ : Այս յապաւմանց արդիւնքը ակներեւ է . արդարեւ ասոր կրնայ վերագրուիլ երբեմն նորերու գրութեանց մէջ նշմարուած այն հակասական գաղափարները զորս տրամաբանական թեթեւ վերլուծում մը երեւան կը հանէ . նաեւ մեր երիտասարդներու խօսիլ չգիտնալը : Այժմ իրենց կեանքի միջօրեան ողջունողներու մէջ միայն կը գտնուին խօսելու կարողութիւն ունեցող անձնաւորութիւններ , իսկ նոր դասընթացներու հետեւողներ , նոյնիսկ ճարտար գրիչ ունեցողները , չեն կարող բազմութեան մը մէջ քանի մը վայրկեան խօսիլ , առանց կանխապատրաստութեան եւ կամ չուարելու :

— Օտար լեզուներու ուսումները աւելի խնամքի ենթակայ չեն . թուրք լեզուն որ մեր եկրին բարբառն է , չատ թեթեւութեամբ կ'աւանդուի : Մեր արդի չըջանաւարտները չեն կրնար

իսկ նամակ մը գրել , կամ սովորական ձեռագիր մը կարդալ . իրենց հմտութիւնը կը կայանայ հասցէ մը գրելուն կամ լրագիր մը կարդալուն մէջ՝ այն ալ շատ անդամ առանց լաւ հասկնալու : Իրենց միջավայրի թուրքերէնը կը խօսին գործնականապէս , սակայն պաշտօնական տեղ մը երկու խօսք ընելու վիճակին մէջ չեն :

Բաղդատաբար աւելի խնամքով կ'ուսնին ֆրանսերէնը , սակայն իրենց հմտութիւնը վէպ մը հասկնալէ ու քիչ մըն ալ խօսիլ գիտնալէ անդին չ'անցնիր . իրենց գրական փորձերը սիրոյ տոմսիկներ գրելու մէջ կը կայանայ . գոնէ այն ալ յաջողէի՞ն : Մեր վաճառականները դժուարութիւն կը քաշեն առեւտրական պարզ նամակներ գրել դիտցող պաշտօնեայ մը գտնելու , եւ այն ալ ոչ զեռատի չըջանաւարտներէն :

Եւրոպական ուրիշ լեզուներու հմտութիւնը պահանջկոտութիւն կրնայ համարուիլ ըստ մեզ . ու զարմանալի բան որ մեր աղջիկներուն համար աւելի հոգ կը տարուի անգլիերէն ու գերմաներէն սորվեցնելու՝ քան իրենց մայրենի լեզուն ու կնոջ մը համար կարեւոր համարուած շատ մը հմտութիւններ . . . գուցէ այդ աղջերու մէջ իրենց կեանքի ընկեր գտնելու գործը դիւրացնելու համար (?) :

ՏՈԳԹ. Ն. ՏԱՂԱԽԱՐԵԱՆ

ԿՐՕՆՔՆ ՈՒ ԵԿԵՂԵՑԻՆ

ՀՄԱՌՆՈՒՄՆԵՐ

2.

Հսինք թէ կրօնները երկու խարիսխ ունին իրենց համար , վարդապետութիւնը եւ բարոյականը : Այս երկուքէն մէկը մարդուս աչքերը դէպ ի վեր կը բարձրացնէ իր մտածումներուն եւ ըմբռնումներուն , իր տենչանքներուն եւ իր երազանքին հետ , իսկ միւսը — բարոյականը — անոր աչքերը իր շուրջը յածիլ կուտայ , իր նմաններուն վրայ , իր զգացումներուն , իր սրտի տրուփումներուն մէջ : Վարդապետութիւնը կը բանաձեւէ , վերացականօրէն , մարդկային կեանքին համանմանութիւնները գերազոյն զօրութիւններուն հանդէպ , եւ բարոյականը կը գործնականացնէ կարելի եղած չափով ու մարդկայնօրէն , վարդապետութեան վերացականութիւնները , մեր օրըստօրէնական կեանքին մէջ : Այս

փոխադարձութիւններէն ազդուելով էր անշուշտ, որ Լանկ իր մէկ գործին մէջ (*) կրցաւ ըսել. «Կրօնքը ներքնօրէն կը միանար բարոյականին, անոր տալով նոր իմաստ մը, նոր արժէք մը, եւ բարոյականն ալ անխուսափելի փոխադարձութիւնով մը կը գրաւէր անքան կատարելապէս, կրօնի ամբողջ կալուածը, այնպէս որ կրօնական գաղափարները եւ բարոյական գաղափարները մէկզմէկ կը լուծէին իրարու մէջ, եւ կը կազմէին բաղմայօդ ամբողջութիւն մը, որուն տարրերը իրարմէ անջատելու անկարող եղած են հոյակապ միտքեր»)

Կրօններու կազմաւորութիւնը եւ յօրինուածքը բացատրելու այս ձեւը ամէնէն տարրականն է, ամէնէն ռամկացած ձեւը բացատրութեան կերպերուն մէջ: Ասկէ զատ, երբ կ'ըսենք թէ կրօնքը վարդապետութենէ եւ բարոյականէ կը կազմուի, ամէնէն ո՛չ գիտնական եւ ամէնէն համադրական (synthétique) բացատրութիւնը գործածած կ'ըլլանք. բացատրութիւն՝ որ մատչելի է ամէնուն, առանց անոնց էութեան խորը թափանցել կարենալու: Moris Jastrow, իր կրօնի վերլուծական ուսումնասիրութիւններուն մէջ, իբրեւ արդիւնք իր անձնական փորձ հմտութիւններուն, սապէս կը բացատրէ Կրօնքը, համեմատաբար աւելի գիտնական ձեւ մը տալով իր բացատրութեան կերպին. «Կրօնքը երեք տարրերէ կը բաղկանայ. 1. Երախտագիտութիւն (երկնային) զօրութեան մը կամ զօրութիւններու, որոնք մեզմէ կախում չունին. 2. Կախումի զգացում մը այդ զօրութեան կամ զօրութիւններուն հանդէպ. 3. Յարաբերութիւն մը այդ զօրութեան կամ զօրութիւններուն հետ: Եթէ մէկը այս երեք տարրերը միացնէ միակ առաջարկի մը մէջ, կարելի է սահմանել Կրօնքը իբր բնական հաւատալիքը (երկնային) զօրութեան մը կամ զօրութիւններու, որոնք մեր կարողութիւնը կը գերազանցեն, եւ որոնց հանդէպ կախումներ ունենալնիս կը զգանք. հաւատալիք եւ զգացում, որոնք մեր մէջ յառաջ կը բերեն 1. Գործարանաւորութիւն մը. 2. Որոշ գործեր. 3. Կանոնադրութիւն մը կեանքի, որ իբր առարկայ ունի նպաստաւոր յարաբերութիւններ հաստատել մեր եւ խնդրոյ նիւթ զօրութեան կամ զօրութիւններուն միջեւ»:

Ով որ այդ բարոյական իշխանութիւնը կը զլանայ Կրօնքին, եւ կամ կ'ուրանայ անոր բնոյթը, ամէնէն հաստատուն եւ անխուսափելի քայլը առած կ'ըլլայ. դէպի անկրօնութիւն եւ դէպի անաստուածութիւն: Կը ճանչնանք իմաստասէրներ, որոնք կրօններու հետ իրենց մտաւոր խզումը գործնականացուցած են, բայց ա.

(*) A. Lang.— Mythes, Cultes et Religions.

նոնց որդեգրած բարոյականը, զիրենք ընդունակ չինած է գոնէ ապրելու իմաստասիրական theïsmeի մը կամ déïsmeի մը սահմաններուն մէջ, Օկիւսթ Գօնդ՝ եթէ խզումներ ունեցաւ կրօններու հետ, եւ դրական կրօնքի մը (positivisme) հիմնադիրը ուզեց հանդիսանալ, գոնէ շարունակ սա համոզումը պահեց, թէ պաշտամունք մը անհրաժեշտ է մարդուն, եւ եթէ «Աստուածութեան պաշտամունքը փոխանակող Մարդկութեան պաշտամունքին մէջ» խտացուց իր կրօնքն ու իր փիլիսոփայութիւնը, չմոռցաւ սակայն պատկառ կենալ հանդէպ բարոյականին, այնպէս որ իր մարդապաշտ կրօնքի Տօնացոյցին մէջ տեղ չտուաւ անոնց «որոնք ըստ բաւականին բարոյական երաշխաւորութիւններ չներկայացուցին իրեն»։ Այս բարոյականի խստապահանջ քննութեան հետեւանքով՝ իր Տօմարին մէջէն վտարուեցան Լուտեր, Կալվին ու Ռուսօ, որոնք, կ'ըսէ Գօնդ, «աւրած են առանց չինելու»։

Այսպէս, երբ խորհող մտքերէ ոմանք իրենց հաշիւը կը մաքրէին կրօններուն հետ, չմոռնալով միեւնոյն ժամանակ գիրկ տալ բարոյականին, տակաւին չէին կրնար յաջողութեան ճամբուն մէջ դնել իրենց իմաստասիրական դրութիւններուն ընդունելութիւնը մարդկութեան մեծամասնութեան կողմէն։ Ասոնք մարդկութիւնը կ'առաջնորդէին կրօնքին ներշնչած բարոյականովը միայն, առանց վարդապետութիւններու ա'յնքան զօրաւոր օժանդակութեան կոչում ընելու, մինչդեռ անաղարտ պահուած եկեղեցին ամբողջ կրօնքով կ'առաջնորդէր մարդկութեան։ Առաջինները մարդկութեան համար մարդ կը պատրաստէին, իսկ վերջինը, մարդկութեան եւ Աստուծոյ համար միանգամայն. եւ այս կրկնակ աշխատութիւնով, շատ աւելի նուիրական, շատ աւելի վսեմ, եւ շատ աւելի փրկարար դեր մըն էր եկեղեցիին ստանձնածը, նոյն իսկ իր վարդապետական անորոշութիւններուն մէջ։

Մեզմէ նախորդ դարերը չ'ըրցան մտածել անգամ, թէ իրենց ծնունդը եղող Ժ-Թ. դարը իրմէն պիտի ծնցնէր ցաւագար մտքեր, որոնք «իմաստութիւնը անբարոյականութեան» մէջ պիտի փորձէին փնտռել։ Այդ ցաւագար միտքերն էին Սթիրներ եւ Նիչէ, որոնց համար «աստուածութիւնը ուրիշ բան չէ, եթէ ոչ մարդուն ստուերը, երկինքին մէջ ստուերազրուած, եւ մարդկային ստորոգելիներով օժտուած», անշուշտ միայն անոր համար, որ կրօնքին ներկայացուցած Աստուածը բարոյականի նախանձախնդիրը կը մնար հանդէպ մարդերուն։ Սթիրների եւ Նիչէի, ինչպէս նաեւ իրենց հետեւողներուն համար բարոյականը յիմարութիւն մըն է, «ճշմարիտ բան չկալ, ամէն ինչ ներելի է» անոնց կործանարար վարդապետութիւնը, ապահովաբար այլ եւս չպիտի կրնար հաճոյք

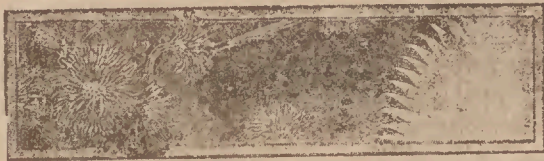
զգալ բարի մարդերու դրացնութենէն, եւ պիտի ուզէր որ աշխարհ լեցուէր անբարոյականներով, յափշտակողներով, շնացողներով ու լոյողաներով: Նիչէ հաճոյք չէր զգար մարդասէր կրօններէն, ու կը սոսկար մանաւանդ քրիստոնէութենէն, անոր համար որ ան խոնարհութիւն, պարկեշտութիւն, ժուժկալութիւն կը քարոզէ: Բողոքական քարոզիչին այդ յիմար, ջլախտաւոր զաւակը կը խրտչի մանաւանդ քրիստոնէութենէն, որովհետեւ իր «ոյժի» վարդապետութեան կը հակասէ ընդ միշտ. եւ ինք՝ որ շատ աւելի կը պաշտէ ոյժի մարմնացումները, ինքզինքը չարատանջուած կը զգայ անանձնասէր ու խոնարհ Յիսուսէն, որուն կրօնքը, իր տեսակէտով, ստրուկներու կրօնք մը ըլլալէ չպիտի դադրի ընաւ:

Նիչէի վարդապետութեան սերմանած եսասէր հրայրքին այս ցանկաբան տեսարաններէն աչքերնիդ դարձուցէք պահ մը Ռուս ընկերական-իմաստասէրի մը «իրապէս հրեշտակային բարութեան մը գիւթութեանը», ու անիկա ցոյց պիտի տայ ձեզի, մէկ ակընթարթի մէջ, տարբերութիւնը ու անդունդը՝ որոնք, կրօններու կալուածին մէջ, գոյութիւն ունին բարոյականին եւ հակաբարոյականին միջեւ: Այդ իմաստասէրը, մարդկութեան հուժկու բողոքն է Նիչէի եւ անոր վարդապետութեանը դէմ, ու միեւնոյն ժամանակ հասկցուած, անձնաւորուած քրիստոնէական բարոյականը, մեր դարուն մէջ:

Առաքինութիւնը տկարութիւն մը չէ, եւ ո՛չ ալ բարոյականը չարիք մը: Անոնք բնական պարտաւորութիւններն են մարդուն, որուն կատարումին մէջ պիտի յայտնուի իրական զօրութիւնը: Այս ըմբռնումով յաւէտ ճշմարիտ պիտի մնայ Յիսուսի խոսքը. «Իմ զօրութիւնս տկարութեան մէջ կը կատարուի» (Բ. Կորնթ. ԺԲ. 9): Եւ այդ կրօնական, բարոյիկ ու փրկարար տկարութեան — որ մեր մէջ կը բնակի — անհարկելով, Շարլը Սըկրէտան կ'ըսէր. «Իմ մէջս կը բնակի մէկը, որ ինձմէ զօրաւոր է»:

Պէտք է ի բարին գործածենք մեր մէջ բնակող այդ ոյժը, յանուն քրիստոնէութեան եւ յանուն մարդկութեան, քանի որ այդ է մեր պարտականութիւնը:

ՄՈՒՇԵՂ, ՎԱՐԳԱՊԵՏ

ԺՈՂՈՎՐԴԱՅԻՆ ԼԵԶՈՒՆ ԲԱՆԱՍՏԵՂԾԱԿԱՆ ԿՈՂՄԵՐԸ

(Շարունակութիւն եւ վերջ)

Գիտութիւնը արդի գրականութիւններու վրայ որքան որ ալ քիչ չատ աղբած ըլլայ, դեռ գրեթէ ազդեցութիւն ունեցած է ժողովրդական բարբառներու վրայ, ու ժողովրդին լեզուն, իբրեւ դեռ բաւական անաղարտ արտայայտութիւնը մարդկային հին բանաստեղծական մտքին, պահած է իր մէջ հին բարբառներու բանաստեղծութիւնը:

Հայ ժողովրդին լեզուն այս տեսակէտով կրնայ ամէնէն բնորոշներէն համարուիլ իր պարունակած բանաստեղծական տարրերով: Մէկզի թողլով ժողովրդական երգ, հէքեաթ, զրոյց, եւն. որոնց մէջ արուեստ մը կայ վերջապէս,—ինչքան ալ պարզ, ինքնաբոլի, անարուեստ ըլլայ այդ արուեստը,—եթէ միայն նկատողութեան առնենք ժողովրդական լեզուի մէջ բոլորովին անճիգ ու պարզ բնականութեամբ մը շինուած ու գործածուած բառերը, ո՞ճերն ու ասացուածները, նոյնքան անակնկալ եւ գրաւիչ բանաստեղծութիւն մը պիտի գտնենք անոնց մէջ ալ: Ամէնէն ռաւիկին բերնէն իսկ շատ անգամ լսած էք բանաստեղծական այնպիսի գեղեցիկ ու յանդուգն ասացուածներ, որոնց նմանները գտնելու համար գրագիտութեան ու տաղաչափութեան կանոններով տու գորուած մեր շատ մը բանաստեղծները ժամերով ուղեղ պիտի տանջէին առանց յաջողելու: Գրագիտութեան դասագիրքերու թուած բոլոր բանաստեղծական ձեւերը արդէն յանգէտա ծանօթ են ժողովուրդին, զի ինչպէս քերականութիւնը՝ նոյնպէս գրագիտութիւնն ալ լեզուէն առնուած է, եւ լեզուն առաջ է քան քերականութիւնն ու գրագիտութիւնը:

Մեր արեւմտեան նոր գրագէտներուն մէջ ես չեմ ճանչնար ուրիշ մը որուն ոճը ա՛յնքան բնականօրէն եւ անարուեստօրէն բանաստեղծական ըլլայ որքան Թլկատինցիին: Բայց Թլկատինցին գրեթէ ինք չէ ստեղծած այդ ոճը. անոր գլխաւոր արժանիքը ժողովրդական լեզուին բանաստեղծական մասերը պատշաճօրէն իրար բերելով՝ անոնցմով գրաւիչ ամբողջութիւն մը կազմել կարենալուն մէջ է: Ու ահա աւելի ասոր մէջ կը կայանայ գաւառական գրականութեան արժէքը, զոր ոմանք չկրցան ըմբռնել, սխալ մեկնութիւններու երթալով: Ժողովրդական լեզուի մէջէն

զտել, զատել, վեր առնել ու գրականացնել ինչ որ ունի ան ճշմարտապէս բանաստեղծական, բնատուր ու գեղեցիկ,— ըլլան անոնք բառ, ոճ, երգ, առած, հէքեթ, եւն., — ահա միջոցը որով պիտի կրնայինք չիմել ճշմարտապէս հայեցի գողտրիկ գրականութիւն մը:

Ժողովրդական լեզուի այս բանաստեղծական տարրերուն գանձարանն են Հայ գաւառաբարբառները որոնք ինչքան քննուլին, ուսումնասիրուին, ա՛յնքան կ'արժեն եւ ա՛յնքան նոր ու կոյս ճոխութիւններ դուրս պիտի բերեն: Գաւառաբարբառներ կան մանաւանդ որ ունին իրենց յատուկ մասնաւոր բանաստեղծական-երաժշտականութիւն մը, զոր օրինակ՝ բնաձայնական եւ բանաստեղծական բառերու եւ բացատրութիւններու միացած տեսակ մը եղանակաւորեալ արտասանութիւն, խօսողին բացատրել ուղած զգացումներուն եւ մտածումներուն համապատասխան տեսակ մը դերասանական շեշտաւոր, ելեւէջաւոր դաշնակութիւն որ չատ հեշտայուր է:

Ժողովրդային լեզուին պարունակած բանաստեղծական տարրերը աւելի մօտէն քննելով՝ կը տեսնենք թէ անոնք քանի մը տեսակ են:

Ա.— Բանաստեղծական բառեր որոնք երկուքի կը բաժնուին, բռնն բանաստեղծական բառեր եւ երաժշտական-բանաստեղծական բառեր: Ժողովրդին լեզուն, ինչպէս վերն ալ բացատրեցինք, իրողութիւնները չի բացատրեր այնպէս՝ ինչպէս որ տեղի կ'ունենան կամ են իրօք, այլ այնպէս՝ ինչպէս կը թուին կարծես կամ ինչպէս կրնան ըմբռնուի՝ նմանութեամբ աւելի թանձրացեալ հանգամանքներու: Ժողովրդային լեզուն՝ այս տեսակէտով, վերջին ծայր բնապաշտ բանաստեղծութիւն մը ունի: Բնութեան բոլոր երեւոյթները, հոգեկան բոլոր յոյզերը, կիրքերը, տրամագրութիւնները, եւ ամէնէն խտական, միսթիք կամ բնազանցական գաղափարները բացատրելու համար ան միշտ կը գիմէ բնական շօշափելի պատկերներու, նմանութիւններու: Անոր համար, զոր օրինակ, երիտերանգ ծիածանը ծիրանի գօտի է, բարկութիւնը՝ փրփրիլ, անմխիթար վիշտը՝ մխալ. — կը տեսնենք թէ 'Իւրեանէն առաջ Ժողովուրդին գիւտն է մխալը—, եւ այլն: Այս կարգի փոխաբերութիւններով ահա շինուած են Ժողովրդային կարգ մը գեղեցիկ բառեր որոնք իսկապէս բանաստեղծական են. օրինակի համար՝ ամպերես (= գաթանադէմ, տրտմադէմ), քնքաքալի (= քունով թաթխուած, դեռ քունը գլուխը), եռջրուիլ (= յանկարծակիի գալ, եռացեալ ջուրի տուչ մը ընդունողի տպաւորութիւնը կրել), կծկտիլ (= կծիկի պէս ինք իր վրայ գալարուիլ, ամբիլ, նստիլ), աւերսիւտ (=

սրտաբեկ, վշտահար), մըմբիջ (== մուր քսող, զրպարտող) հողել (== պարտկել, սքողել), եւայլն: Իսկ ասոնցմէ զատ կան բնածայն բառերը որոնք իրենց նշանակած գործողութիւններու կամ վիճակներու ձայներուն նմանցուած են. զոր օրինակ՝ ճլվլալ, մշմշալ, փափալ, ճգալ, շշկոց, եւն. ու կրկնաւորները որոնք արմատի մը կրկնութեամբը կազմուած են, զոր օրինակ՝ ճլճլալ, լոմլոմել, ցոլցելալ, վառվռում, պտպտում, խաժոժիկ, ցոցոցիկ, եւն.: Ասանկաներն ալ ժողովրդային լեզուին երաժշտական-բանաստեղծական բառերէն են:

Բ. Բանաստեղծական ձեւեր որոնք բնդհանրապէս կրկնաւոր ձեւեր են եւ երկու տեսակ են. Տաղաչափական յանգաւոր ձեւեր, զորօրինակ՝ սոստոսփուտ, արի-նարի, աղի-լեղի, գրոց-բրոց, խոլոր-մոլոր, եփ-քափ եւլն., եւ նմանաձայն ձեւեր, զորօրինակ կածուկրակ, ցաւ-ցեց, հեզ-նուազ, շէք-շնորհք, խեղդ-խելառ, կոռուկուշտ, կսնտուկծիկ, քեւ-քիկունք, եւլն.: Ինչպէս կը դիտուի՝ այս բոլոր կրկնաւորները կազմուած են հոմանիշ կամ իրարու մօտ նշանակութիւն ունեցող երկու բառերէ որոնք կամ նոյնայանգ են, կամ նմանաձայն եւ իրարու մօտ գալով ու իրարու հետ անբաժանելիօրէն գործածուելով գեղեցիկ ձեւեր մը առած են:

Գ. Բանաստեղծական առացուածներ. ասոնք ալ երեք կարգ են. Բոռն Բանաստեղծական. զոր օրինակ, Արեւ քլլայ նե մարդու վրայ ջի ցաթեր (== որ եւ է մարդու էն աննշան բարիք կամ ծառայութիւն անգամ չըներ. չար է). Տաղաչափական-յանգաւոր. զոր օրինակ, Անցուկ՝ մոռցուկ. սեւ հիլուն՝ մէջը փիլուն. Նմանաձայն. զոր օրինակ, Անիծիկ՝ անիծիկ՝ ծրարոցիկ, եւլն.: Այս կարգին կը պատկանին բոլոր ժողովրդական առածները, ոճերը, հանելուկները որոնց մէջ շատ սիրունները կան. օրինակի համար հետեւեալները.

ՈՃԵՐ.—Անմուխ, անկրակ էրիլ (== առանց յայտնի ընելու՝ ինք իր մէջ իր վիշտերով տառապիլ). փշի վրայ ըլլալ (== անստոյգ, անկայուն դիրք մը, վիճակ մը ունենալ). չուանը ալիւր փոել (== չըլլալիք բանի մը յաջողութեան հաւաստիքներով, պարապ խոստումներով դիմացինը խալել, օրօրել). քարը կը սեղմէ՝ ջուրը կը հանէ (== կտրիճ է). ինք իր չուքէն վախցող (== չափազանց զգուշաւոր, երկչոտ). փուռ մը մարխով երեսը չերեւար (== չափազանց մտաւորանշնութիւն, վիշտ ունի). սիրտը եփ ելլել (== յուզուել). հոգի տապկել (== մէկը չափազանց սրտնեղել). մեռելը խնդացնող (== չափազանց զուարճաբան, միմոս). էրած սրտին մանանեխ (== վշտին վրայ նոր ցաւ), եւայլն:

ԱՌԱՄՆԵՐ.—Գող՝ սիրտը դող.—Էշն ինչ գիտէ նուշը, կ'եր-

Թայ կ'ուտէ փուշը.— Հացը դրած՝ բանն անիծած.— Զեքս բան՝
ոտքս գերեզման.— Շունը յիշէ, փատը քաշէ.— Ուշ եկո՛ւ, անուշ
եկո՛ւ.— Զուրր տեսնէ նէ ձուկ կ'ըլլայ, ծակը տեսնէ նէ՛ մուկ.—
Հոգը քաշողին՝ լաթը մաշողին.— Մեղքը լալով՝ պարտքը տալով.
— Արեւը ծեփով չի ծեփուիր.— Վեց՝ էւելը ցեց, եւայլն :

ՀԱՆՆԵԼՈՒԿՆԵՐ . — Խոտ կ'ուտէ՝ մաքի չէ, հաւկիթ կ'ածէ՝
հաւ չէ (==Կրիայ) . — Երկու կաշի՝ զոյգ կը մաշի (==Երկանաքար).
— Փորը ծով՝ գլուխը կրակ (==Կլկլակ). — Քառսուն աջէն՝ երկու
պոչէն (==Տրեխ). — Մէջը նուշ՝ բոլորը փուշ (==Աչք). — Ագի ուս
նի՝ հոգի չունի (==Տապակ). — Ոսկի կճուճիկ՝ միջուկն անուշիկ
(==Նուշ). — Անոլոր դերձան՝ անծակ մարդրիտ (==Խաղող). — Եր-
կան աղիք՝ ճոթը ծաղիկ (==Մոմ). — Հագիր պիտակ՝ պառկիր շի-
տակ (==Մեւել). — Մթիկ տուն՝ դրմբիկ քուն (==Գերեզման) :

Դ. կայ այս ամէնէն վեր ժողովրդային Բանահիւսութիւնը որ
այս բոլոր բանաստեղծական տարրերը զգայուն բնականութեամբ մը
իրարու հետ հիւսելով՝ շինած է ժողովրդական հիւսնալի երգերն ու
զրոյցները : Հայ ժողովրդական երգերը ընդհանրապէս հինգ տեսակ
են. Օրօրեղ, Սիրեղ, Պարեղ, Կարօեղ եւ Մահեղ կամ Ողբեղ :
Առաջին երեքը յայտնի են : Կարօեղը պանդխտութեան ծնունդ
տուած երգն է, իսկ մահեղը սիրելիի մը մահուան վրայ հիւս-
ուած ողբերգն է որուն Գանձ ալ կ'ըսեն :

Հայ ցեղին բանաստեղծական հոգւոյն ամէնէն ցայտուն եւ
ամէնէն բնատրիպ ու գրաւիչ արտադրութիւններն են ասոնք որոնց
նմանը երբեք պիտի չունենայ այլեւս ո՛չ մեր ժողովրդային բա-
նահիւսութիւնը որ ա՛լ դադրած է գոյութիւն ունենալէ, ո՛չ մեր
գրաւոր բարձր բանաստեղծութիւնը որ օտար գրականութեանց
ցոլացումը եղած է լոկ : Նկատողութեան առէք շատերու մէջէն
սա մէկ կտորը, օրօրերգի մը մասը, որուն բանաստեղծականութեան
վրայ պիտի չդադրիք հիւսնալէ :

Յելի կանէ ու քելէ	Զանդնակ սրճէֆ անէ
Տեսնամ բաժիկ զի՛նչ վէլէ	Զթուխ ամպեր բամպակ դնէ
Ասիմ արոյին բերէ	Զօստղներ կոճակ շարէ
Թարչին կտրէ ու կարէ	(Զարօ)ս հագնի ու վէլէ . . .

Թարգմանութիւնը.— Ելի՛ր (տղա՛ս) կայնէ՛ ու քալէ՛, տեսնեմ
թէ հասակիդ ի՛նչ պիտի վայլէ. ըսեմ հայրիկին որ (կերպաս) բերէ,
դերձակն ալ կտրէ ու (քեզի կապա) կարէ. ծիածանը (եզերքին)
ճուրք ընէ, թուխ ամպերը (մէջը) բամպակ դնէ, լոյսերն ալ կոճակ
շարէ, եւ իմ (Զարօ)ս հագնի ու վայելէ . . . :

Ժողովրդային երգերու մէջ է՛ն գեղեցիկներն են ասանկները որոնք դարերէ ի վեր երգուեր են եւ որոնց ո՛չ հեղինակը յայտնի է, ո՛չ ալ երբ յօրինուած ըլլալը: Վերջին դարերու մէջ բաւական թուով աշուղներ ունեցեր ենք որոնք իրենց անուանովը թողուցեր են բաւական գեղեցիկ երգեր որոնք սակայն բանաստեղծութեան տեսակէտով բո՛ւն հիներուն, հնագոյններուն չեն հաւասարիր: Ժողովրդական լեզուին նոր ստեղծումները ա՛լ աւելի զուրկ են բանաստեղծութենէ: Հիմակուաններուն մէջ գրեթէ չես գտներ այն ջինջ մաքուր հոգին, ներշնչումը, բնականութիւնը եւ նախշուն բանաստեղծականութիւնը որ հին տաղերուն գերազանց յատկանիւն է: Մեր ցեղին բնիկ հոգին, բարքերը ի՛նչքան այլափոխուին, վատասերին, բնական է թէ երգն ալ՝ իրեւ հաւատարիմ հայեւացումը զինքը արտադրող ժողովրդին ցեղային հոգւոյն, կեանքին, բարքերուն, նոյնքան պիտի կրէ այդ վատասերման ազդեցութիւնը: Բանաստեղծութիւնը ասկէ յետոյ ա՛լ մի փնտռէ իր հին տաղուկ բոյնին՝ ժողովրդային լեզուին մէջ. ան դուրս ելած է անկէ եւ արուեստի, գրականութեան թեւերուն վրայ դացած թառած է:

ՅՈՎ. ԳԱԶԱՆՃԵԱՆ

ԶԵՊՕՒՆ ՑԱՒԸ

Անէսթօ՝ գարունէն մնացած առնելիք մը գանձելու գացեր էր գիւղ, ուր ծխախոտ, մում, աղած ձուկ կը տանէր մէկ քանի շաբաթը անգամ մը, աղքատ մանրավաճառներու, որոնք, մէկ քանի հոգի միայն, մէյ մէկ պզտիկ խանութ բացած, պէտքը կը հոգային գեղին սակաւապէտ բնակչութեան:

Իր աշխատ ձիովը կ'երթար կու գար միշտ, գեղէն քաղաք, անոր վրայ, ուսին վերեւը, իր առջեւօքը բեռցուցած չքոտի պաշարը իր մանրավաճառքին: Իր ձեռքովը մեծցուցած ըլլալով այդ ձին, Զէպօն, մեծ հաճոյք մըն էր իրեն, հեծնել անոր վրայ, ու, ճամբայ ելլելէ առաջ, շոյել, սիրել անոր բաշը, խանդակաթ համբոյր մը դրոշմել անոր ականջին, եւ փորին կրունկի թեթեւ հարուած մը տալ, որպէս զի ճամբայ ելլէ բաշերը հովին տուած, գլուխը սէգ, կայտառ ու ոստոստուն գնացքով:

Լեռներու վրայէ երկար այդ ճամբորդութեանը մէջ, իր գործովագութ ընկերն էր Զէպօն, որուն շունչին ու կեանքին հետ կը

նոյնանար Անէսթօ: Կարօտակէզ հօր մը խանդաղատանքով իր համբոյրն ու խրախոյսը պակաս չէր ընէր անոր վրայէն, հպարտանալով ամէն անգամ անոր յանդուգն խիզախումներուն, խրատատէ մը ըրած ուտումին կամ կատարի մը կողմ ի վեր անվեհեր խոյանքին համար:

Եւ ինչո՞ւ ատանկ չըլլար, քանի որ անոր ծնիլը տեսած էր, իր ընկերով ախոռին մէջ, եւ ետքէն՝ անոր խոստովանալից նապաստակ մը ըլլալը տեսնելով՝ քսակին ամբողջ դրամը, զոր այնչափ խնայողութիւններով եւ քրտինքներով ձեռք բերած էր, պարպած էր ընկերովը ձեռքը, գնելու համար զայն, իր սեփականութիւնը ընելու համար, ձի մը ունենալու համար, մանաւանդ արու ձի մը:

Գանձումը ընէէն ետքը իր յաճախորդ մանրավաճառներէն, որոնք զինքը պատուելու համար կուշտ մը խմցուցած էին, ճամբայ ինկած կը դառնար քաղաք, գոհ ու զուարթ, մրմուռով մանկութեանը երգերէն կայտուուն տաղ մը, որ շուտով կը կորսուէր լեռներու լուռ ամայութիւններուն մէջ:

Հեղձուցիչ տաք մը, հալած կապարի ծանրութեամբ կը մաղուէր օդին ալքերէն, ու կը դժուարացնէր գնացքը թէ՛ ձիուն եւ թէ՛ իրեն: Ծառի տերեւ մը անգամ չչարժող օդի այդ միօրինակ կայունութիւնը եւ շնչահեղձող տաքութիւնը, թոյլ մեղկութիւն մը կու տային իրեն, կուրծքը ճնշելով, ու մրափի մը կարօտը զգացնելով աչքերուն, երբ այնչափ անուշ կը դառնայ ցերեկուան այդ միջոցին աչքերը փակելը: Օդին ու գինին, որոնց չափը փախցուցած էր, աւելի կը սաստկացնէր ծանրութիւնը գլխուն, որ շոգիի զանգուածով մը լեցուածի պէս, կարծես պայթիլ կ'ուզէր:

— Հիմա՝ Քարկալը կը հասնիմ, մտածեց ինքնիրեն, Ձէպօն կը կապեմ ծառի մը, ու քիչ մը կ'երկննամ շուքին մէջ:

Աճապարանքով հասնելու եռանդով մը, խթեց ձին, ու քաջարի կենդանին ոտքերը վեր առաւ, գլուխը թոթուեց, ինքն իր վրայ ցցուեցաւ եւ սկսաւ քառամբակ արշաւել:

Քանի մը վայրկեանէն հասած էր Քարկալը, Հովանուտ ծմակ մը, զոր թաւախիտ անտառներ կ'եզերէին շուրջանակի:

Անէսթօ վար իջաւ, ու յոգնաբեկ, տատանելով, Ձէպօն սանձէն բռնած, մօտեցուց ուժեղ ծառի մը, որուն բունին կապեց զայն: Ու, քրտինքը սրբելու պէս, ձեռքը անոր բաշերէն մինչեւ պոչին կողմը պտտցնելէ ետքը, գգուտ շարժումով մը անոր մասուտ քաւակին ապտակ մը զարնելով, հեռացաւ քովէն, ապահովուած թէ այդ թիթեւ քրտինքէն բան մը չպիտի լլլար իր չարքաշ ձին: Ու գնաց երկնցաւ դաւարուտ գետնին այն մասին վրայ ուր զով շուք մը կը ձգէին նեղ առուակի մը եզերքը աճող թմբիներ:

Թեւ իրեն բարձ չի ներում, հանգստաւէտ անկողինի մը պէս փռուեցաւ կանանչներու կակուղ գորգին վրայ, աչքերը յառելով երկինքի անհուն կապոյտին: Հեշտալի թեթեւութիւն մը զգաց հողի այդ պատառին վրայ, ու խոնջէնքէ կաղզուրման անուշութիւն մը, որ իր մարմնէն, մինչե՛ւ երակներուն մէջէն, ծանր բռնի մը պէս կը քակուէր, կը վերնար: Կուրծքը համր ելեւէջի մը տակ կը բաբախէր: Շուտով աչքերը գոցուեր էին, ու քունը տարեր էր:

* * *

Այն արեւոտ բացաստանին մէջ, որ անտառակներու ցանկերովը կը շրջանակուէր, մօտակայ պարտիզպան մը իր ջրհորը դարձընող էգ ձին արձակեր էր, արածուելու համար: Այնչափ վարժ էր այն տեղին, եւ իր ասպարէզը սահմանափակ, որ տէրը անոր փախուստէն վախ մը չունէր: Մերկ ու անսանձ, արեւին տակ փալփալով, ան կը ճարակէր ասդին անդին, իր քիմքին յարմար տեղերներ փնտռելով գետինը կամ թղուկ ծառերու վար կախ: Ուսած ճիւղերուն վրայ:

Երբ Զէպօի քիթին հովը իջաւ, որով կը հեւար իր արշաւասոյր վազքէն ետքը, գլուխը վեր առնելով տեսաւ իրեն ընկեր մը, որ, անփոթ, կը ճարակէր, առանց դունչը գետնէն վեր առնելու: Կուրծքը բաբախեց անոր տեսքէն, եւ ուղեց մօտենալ: Քայլ մը առնելով, հասկցաւ որ կապուած էր: Իր ընկերոջ լեցուն ու թարմ մարմինը, որ արեւին ճաճանչներուն տակ յանկուցիչ վառք մը կը ստանար, կը քերէր իր հոգին, անոր մօտենալու տենչանքով: Դատարկ խոռոչներու մէջ մեծցող իր առանձնակեաց հոգին, նոր ու հեշտալի սարսուռի մը զգայնութիւնովը կ'արթնար, եւ խլրտուումը կը զգար անծանօթ որդի մը, որ կը կրծէր իր ներսը, անոր քով խոյանալու անդիմադրելի ցանկութիւն մը տալով իրեն: Մէկէ՛ն, բուռն զգացում մը անցաւ իր ներսէն: Ուժով մը խրխնջեց իր սիրազեղ ձայնը բարձրացնելով դէպի միւսին հասցէին, զայն իր քովը կանչելու փափաքով: Իր ձայնը անպատասխան մնաց, ամօթխած էգին կողմէ, որ միշտ անտարբեր՝ դունչը կը պտտցնէր մէկ կողմէն միւսը: Վրդովիչ տագնապի մը մէջ կ'ետար Զէպօի հոգին, ու տաք սարսուռներ կը սողոսկէին իր երակներուն մէջ, որոնք անսահման կսկիծով մը կ'ասղնտէին իր մարմինը: Կոյս տագնապի մը հատցնող խռովքը կը զգար իր հոգին մէջ, որ կը ճանկրթէր իր մարմինը, եւ անդիմադրելի գրգիռով մը կը հիւժէր զինքը, երթալու համար միւսին քովը, չգիտնալով թէ ի՛նչ բանի համար: Անհանգարտ շարժումներով, սկսաւ քրթմնջել, ու սրտնեղ դոփիւններով գետինը ծեծել, աղերսանքի գթաշարժ պաղատան:

քով մը, որ գան զինքը քակեն։ Անէտթօ, կաշիէ փոկեր չունենալով, հաստ չուան մը ձգած էր անոր վիզին։ Ուրիշ կերպով կարելի չ'իջիտի ըլլար գայն զսպել։ Չուանը, իր բիրտ կարծրութեանը մէջ անկարելի էր փրցնել։ Ձէպօ, երկար մաքառեցաւ, ի զուր ծեծեց գետինը, եւ ըմբոստացաւ չուանին դէմ։ Ո՛չ մէկը կը լսէր իր աղերսանքը։ Յոգնած ճամբորդը, ա՛յնչափ խոր թաղուած էր քուռի անուշութեան ու թմբիրին մէջ, որ գլուխն ալ եթէ կտրէին՝ չպիտի իմանար։ Ձէպօ կ'անձկութէր, ետեւի ոտքերուն վրայ պիրկ ձգտումներ կը փորձէր, չուանը փրցնելու համար, բայց անյաջող կ'ելլէր իր բոլոր ճիգերուն ու տապալկումներուն մէջ։ Բարկութենէն կը ծառանար, զինքը կաշկանդող ծառին ուղղութիւնովը, բայց անողոք չուանը քայլ մը չէր հեռացներ զինքը իր արգելաբանին շրջանակէն, որ իր ուժգին թոփիւններուն տակ՝ փոշոտած, եւ ակօս ակօս եղած էր իր ոտքերուն հեռքերէն։ Միւսը, միշտ անտարբեր՝ իր տարասեռ ընկերոջը աղերսանքին, հիմայ կը սկսէր հեռանալ բացաստանին միւս ծայրը, դէպի տիրոջը պարտէզին ցանկապատը ուղղուելով։ Ձէպօ անպատում անձկութեամբ նշմարեց որ, ըղձալի թռչունը կը հեռանար իրմէ։ Գերագոյն ճիգի մը բնածին զրգուժով, ընդոստ ոստում մը ըրաւ, երկու ոտքերուն վրայ ծառանալով ահագին բարձրութեամբ։ Իր վիզին հետ բարձրացաւ նաեւ սանձը, եւ վար իջնելու պահուն, կառչեցաւ կոճիւղի մը, որ իր հասակէն քիչ վերօք, ծառին բունէն դուրս ցցուած էր, եւ զոր անծանօթ ձեռք մը կտրելով օրին մէկը, երկու թիղ արմատ մը միայն ձգած էր։ Չուանը անցաւ մնաց՝ հոն, պատճառ ըլլալով որ Ձէպօ չկարենայ առջեւի ոտքերը գետին գնել, եւ կախուած մնայ ծառէն, քիթը դէպի երկինք ցցուած։

Վիզը կը փրթէր այդ դիրքին մէջ, ու կոկորդը կը սեղմօնէր։ Ազատելու ճիգով բուռն շարժում մը փորձեց, ու սխալ ոստումի մը հետեւանքով, գլուխը դարձաւ ծառէն, կռնակը անոր բունին եկաւ, ու ետեւի ոտքերը գետին վրայ երկնցան։ Ականջէն կախուած նապաստակի մը պէս կ'երկնար ծառին երկայնքն ի վար։ Քանի՜ ոտքերուն ծայրերովը գետին դաշիլ ու կանգնիլ կ'ուզէր, ծառը կոշտ ապառաժի մը պէս կռնակին կը բաղխէր։ Ուժաթափեցաւ, ա՛լ անկարող ու եւ է շարժում ընելու։ Կոկորդը կը պայթէր շնչահեղձութենէ։ Աչքերը կ'ուռէին ու արիւնէ գունտեբու գոյն մը առած, դուրս պոսթկալ կ'ուզէին։ Աղիողորմ տեսքի մը մէջ, կամաց կամաց կ'անշարժանար իր սիրուն գէմքը, որ քիչ առաջ ա՛յնչափ առոյգ ու ցնծուն էր։ Լայն ելեւէջ մը ունեցաւ իր գիրուկ մատղաշ փորը, ուրկէ ճնշուած շունչի զանգուած մը խուժեց դէպի վեր, բերանը՝ խեղդուկ հեւք մըն ալ՝ ու ոտքերը երկնցնելով արձանացաւ։

Երբ երկար ու անուշ երազներէ ետքը արթնցաւ Անէսթօ, կէս-րաց կէս-գոց աչքերով Զէպօն փռտոնց, իննթի պէս վեր ցատկեց՝ ծառէն կախուած գտնելով զայն, կառափնատ հանուած եղկելի զոհի մը աղիողորմ զիրքին մէջ, Երկա՛ր չարչարելով ուղեղը, չկրցաւ գտնել պատճառը իր սիրական Զէպօին անձնասպանութեան, եւ իր գեղջուկ միտքը չկրցաւ գտնել գաղտնիքը խուսափուկ էգին, որ եկած անցած էր իր կայտառ ձիուն քովէն:

Սրտով մեռած ու գլխիկոր, քաղաք ուղղուեցաւ, կառք մը բերելու, իր մեռած հոգիին զիակը վերցնելու համար:

ԵՆՈՎՔ ԱՐՄԷՆ

Գ Ի Ր Ք Ե Ր ՈՒ Շ ՈՒ Ր Զ Ը

ՄՈՒՇԵՆՆԱՆ ՎՐԴ. — ԴՐՈՒԱԳՆԵՐ: (Բ. ԽՐԱՏԱՐՈՒԿՈՒՄԻՆ ՆՇԱՆ. ՊԱՍՅԻԿԻԱՆ ՄԱՏԵՆԱՇԱՐԻՆ): Կ. ՊԱՐԻՍ, ՏԱՊՐ. ՄԱՏԵՆԱՇԱՐԻՆ, 1904, զին 2¹/₂ դՐՈՒՆԸ:

Մուշեղ վարդապետի «Դրուագներ»ը առնչութիւն չունի Ար. մաշեաններու այն ձգտումներուն հետ զորս մանրամասնած էինք Յաղիկի նախորդ թիւով: Աւելի՛ իրապաշտնկարագրութիւն մըն է Հին ու Նոր Կտակարաններէն առնուած հատուածներու, որոնք ժամանակագրական կարգով մը ներկայացուած են յայտնի ու նպատակաւոր ընտրողութեամբ մը: Այս գիրքը «Ս. Գրոց մեկնութիւն մը չէ, կը գրէ իր յառաջաբանին մէջ, եւ ո՛չ ալ ամբողջական պատմութիւնը անոր: Խտացումն է կրօնի պատմութեան մեզի աւանդած մեծ դէպքերուն: Մեր աշխատութիւնը եղած է իրարու մօտ բերել անոնց ցրքուն գիծերը, եւ անոնց սեղմ ու կուռ համագրութիւնովը կազմել «Դրուագները»: Ուրիշ կերպ ըսելով, գոհարներու այդ Գիրքէն բուռ մը թանկագին քար առեր է,—նոյն իսկ ամէնէն չողջողուն, ամէնէն յարգի քարերը,—եւ զանոնք իրարու միացնելով կազմեր է ոսկեղէն զարդարանք մը՝ որ զօրկ չէ արժէքէ, եւ որուն զժուարին ազուցուածքը յատուկ արուեստ մը կը մատնէ: Թանկագին քարն ու ոսկին առանձնապէս իրենց մասնաւոր արժէքը ունին անշուշտ. բայց արուեստագէտ ոսկերիչ մը երբ զանոնք իրարու պատշաճեցնելով նոր առարկայի մը կը վերածէ,—զոր օրինակ մատանիի մը կամ ապարանջանի մը,—իրենց արժէքը կը կրկնապատկուի: Ոսկին ու քարը իրենց առանձին արժէքը պահելով հանգերձ՝ գործուածքին հմայքն ալ կը զգենուն, ինչ որ յաճախ

կրնայ իրենց վառյալն ու աստիճանին հաւասար յարգ ու նշանակու-
թիւն ստանալ: Մուշեղ վարդապետ ճիշդ այդ ոսկերչին գործը
կատարած է, անհերքելի յաջողութեամբ մը որ չա՛տ աւելի ակ-
նեբեւ կը դառնայ քանի մը հատուածներու մէջ՝ ուր նախնական
նիւթին գեղեցկութիւնը գերազանցուած է արուեստին շնորհա-
լիութեամբ: Հատուածներ կան այդ գրքին մէջ՝ ինչպէս «Պիղծ
պաշտամունքը» (էջ 13-16), «Պատիժները» (էջ 35-40), «Եղիա եւ
Յեզարէլ» (էջ 73-80), Մսուրին նկարագրութիւնը (էջ 98) եւ
«Ծովուն վրայ» կտորը (էջ 131-137), որոնք զմայլելի գեղեցկու-
թեամբ մը հիւսուած են, ու կրնան դասական գրուածքներու կար-
գը անցնիլ:

Ապահովաբար նոր պատրաստուած գործ մը չէ ասիկա. աւե-
լի՛ Արմաշի ուսանողութեան շրջանէն ծրագրուած եւ վարդապե-
տութեան առաջին տարիներուն մէջ աւարտած հատուածներու
ամփոփոյթ մը որուն արտայայտութեան եղանակը շուտ կը մատ-
նէ տակաւին աշխարհականութեան եւ կուսակրօնութեան միջեւ
տարուբերուող հոգիի մը խռովանքն ու եռանդը: Քանի մը բարբա-
րիկ էջեր՝ կրնան կուսակրօնութեան կապանքներուն առաջին
յայտնութենէն սոսկացող եւ անոնց դէմ ընդվզելու տրամադիր
մտքի վիճակ մը ենթադրել տալ, մինչդեռ կան ուրիշ էջեր
ալ՝ որոնք նորընծայի մը յատուկ մոլեռանդութեան վաղանցուկ
բայց կատաղի եւ խնդուսպ կիրքին գրոշմը կը կրեն: Իր ճամբան
փնտռող՝ կէս մը միսթիք, կէս մը աշխարհական ու կենսաբաղձ
հոգիի մը տուայտանքներուն հայելացումը՝ եթէ կ'ուզէք, անհա-
ւասար ու վարանոտ՝ նոյն իսկ իր ամէնէն յանդուգն ցոլացումնե-
րուն մէջ, Ոճն իսկ՝ գեղեցիկ եւ իբր այդ՝ երկար ատենէ ի վեր
մեր գրականութեան մէջ անսովոր դարձած ոճ մը, անհաւասար
է ու զեզեւկոտ. յաճախ բառ առ բառ, գրեթէ վանկ առ վանկ
գործուած ու բանուած եւ երբեմն ալ թոյլ ու անաշխատ: Նկա-
տողութեան արժանի կէտ մը նաեւ սա՝ թէ տեղ տեղ քիչ մը աւելի
գեղեցկացնելու համար չափազանցութեան մղուած է, եւ առաջ
բերած բառի ու պատկերներու խճողում մը որ գրուածքին բնա-
կան պարզութիւնը խաթարելով, տկարացուցած է անոր թուլքն
ու հմայքը:

Սակայն ինչ որ ալ ըլլան գործին թողած մասնակի տպաւո-
րութիւնները, ինչ որ ալ ըլլան անոր մէջ չեչտուող հակումները՝
միսթիք, կենսաբաղձ եւ կամ աշխարհական՝ անուրանալի է թէ
գրուած է զուտ աստուածաշնչական ոգուով մը, եւ թէ հեղինակը
բացարձակապէս անկեղծ է երբ իր յառաջաբանին մէջ կը յայտա-
բարէ թէ «ընթերցողները Ս. Գրոց ընթերցման առաջնորդելու հա-

մար պատրաստած է զայն»։ Դիտելի է միայն որ յաճախ առաջ-
նորդելու շատ տարօրինակ եղանակ մը կիրարկած է, եւ իր մըտ-
ցընելիք տաճարը փառաբանելու համար զիմած է այն տեսակ նը-
կարագրութեանց՝ որոնք կրնան առանց այլ եւ այլի յանդուգն եւ
րեւալ ո՛ր եւ է կուսակրօն կամ ամուսնացեալ կղերականի քով։

«Սիգդէմի դաշտը իր դրախտներուն մէջ անօրէնութեան խան-
«ձարուրը կը պատրաստէ։ Մծղնեան, չնացողը, պոռնիկը, արուա-
«գէտը, իգացողը զիրար կը գերազանցեն։ Նախատինքն ու մեղքը
«ցոյիւթիւններով զինուած՝ ամբօթեան գաւիթները կը պղծեն։
«Հաղտոտ կեանքն է որ կը ժժայ Սիգոմէն մինչեւ Աղմայ, եւ ան-
«կէ մինչեւ Սերոյիմ։ Ո՛ւր է պարկեշտութիւնը, ո՛ւր են առաքի-
«նութեան նետքերը... Բարոյքի տաճարին չքեղութիւնը ջնջուած
«է սրտէն այն քաղքենիներուն, որոնք իրենց Դեանքը կը սահմա-
«նափակեն կենսադաւ հաճոյքին եւ նմանները գիտնալու հրէշու-
«թիւններուն մէջ։ Լպիրչ տօներու ասպարէզ մը դարձած են ա-
«նոնք։ Ծրագներն ու ջահերը կը վառին մինչեւ լոյս չողիացող սէ-
«րերու եւ խանձող համբոյրներու հեշտանքէն զինովցած։ Աստուած-
«ները մարդերուն եւ մարդերը աստուածունիներուն հետ կը պարեն
«գիրկընդիսառն, եւ անոնց քնար աչքերը մշտաբաղձ սէրերու եւ
«պոռնիկ մտածումներու հայելին կը ցոլացնեն»։

Սոգոմական ապականութիւնները նկարագրող հատուածէ մը
(էջ 19—20) կը քաղեմ այս տողերը՝ հատուած մը որ աննման ու
մանաւանդ անգերազանցելի չէ մնացած ամբողջ գործին մէջ։ Կը
հասկնանք որ այս ամբարիշտ իրապաշտութիւնը մինչեւ որոշ աս-
տիճան մը իրր չէ, այլ նոյն ինքն Ս. Գրքինը, ուրկէ քաղուած
է հատուած առ հատուած, ինչպէս քաղուած է արդէն բովան-
դակ գործը։ Բայց վերջապէս մարդ կը մղուի մտածելու թէ մաս-
նաւոր ջանք մը եղած է այդ ամէնը անպատճառ մէկտեղելու հա-
մար, թէ հեղինակը անոնցմէ շատ բան առած է թերեւս առանց
ուղղակի պէտք ունենալու, առանց մանաւանդ այդ աստիճան
մերկալանջ կերպով մը ցոյցադրելու հարկէն ստիպողաբար բռնա-
դատուած ըլլալու։ Ինչ որ Ս. Գրքին մէջ անհրաժեշտ պէտ-
քի մը համար պահուած է. — երբեմն արտայայտութեան տար-
բեր եղանակներ չգտնուելուն պատճառաւ եւ երբեմն ալ ժամա-
նակագրական ստուգութիւններ չեղծելու դիտումով, — հարկ կ'ը
այդ աստիճան շռայլութեամբ գործածելու, հիմայ մանաւանդ ուր
մարդկային միտքը այնքան ճկուն ու խուսափուկ նրբութիւններ
հնարած է նոյն ինքն ամէնէն անասելի իրողութիւնները պատշաճ
ու անմիաս կերպով մի բացատրելու համար։ Մնաց որ՝ զրելու
կերպեր կան որոնք աշխարհականին ու կղերականին համար մի-

եւնոյնը չեն կրնար ըլլալ, եւ մէկուն քով յատկութիւն մը նկատուած ատեննին կրնան թերութիւն մը համարուիլ միւսին համար:

Ինչ որ է, ասոնք գործի մը երկրորդական կողմերն են, եւ մենք, գործ մը քննած ատեննիս, պէտք է նախ անոր ոգին ու ձգտումները նկատի առնենք, եւ յետոյ մասնաշատկութիւններն ու արտայայտութեան եղանակները: Այս վերջինները ընդհանրապէս տրամադրութեան խնդիր են, հետեւաբար՝ փոփոխական, եւ գրողին համար մնայուն յատկութիւն մը կամ թերութիւն մը չեն կըրնար նկատուիլ: Գրող մը այսօր կրնայ տարբեր գրել միեւնոյն գործը, վաղը տարբեր: Պարագաներէ կախեալ բան մըն է մտածում մը արտայայտելու եղանակը. կիրքը, տենչերն ու մտամոլորումներ իրենց որոշ ազդեցութիւնը կրնան ունենալ անոր յայտնութեան մէջ. եւ արդէն ինչ կայ կիրքէն, տենչերէն ու մտամոլորումներէն աւելի անկայուն ու փոփոխական: Այդ կարգի շեղումներու համար գրողը կրնայ արդարանալ, մինչդեռ գործի մը ոգին ու ձգտումները այդպէս պատասխանատուութենէ զերծ չեն թողուր զինքը: Իր ընդհանուր արժանիքին բաղդը վճռաբար կապուած է անոնց հետ, եւ քննադատը իրաւունք ունի զինքը իր գործին ոգիին ու ձգտումներուն համաձայն նուաստացնելու կամ բարձրացընելու:

Ընդունինք որ Մուշեղ վարդապետի գիրքը գեղեցիկ է իր ոգուով: Կ'արժէ որ արտաքին երեւոյթներէ չդալթակղող ու դործ մը իր ընդհանուր արժէքով նկատի առնող ամէն մարդ սնարին քով ունենայ անկէ հատ մը: Այդ գիրքը մինակ հեղինակը չի բարձրացընել, այլ նաեւ հաւատարիմ ու իր թելադրութիւններուն հետեւող ընթերցողը: Այդ պաճառաւ մանաւանդ ասիքան Ներսիս կը դառնան իր արտայայտութեան եղանակին մէջ երեւցող կարգ մը շեղումներ:

ԱՐԱՄ ԱՆՏՈՆԵԱՆ

ՊՈՒՐԱԿՆԵՐՈՒ ԱՂԶԻԿԸ

Թեթեւ, քեթեւ, վարդոսն հուրի,
Պուրակներու մէջ միշտ քաֆուն.
Լուռ մենութեանց պերճ դիցունի,
Փոփուր-վարդերն ունիս քեզ քոյն,
Թեթեւ, քեթեւ, վարդոսն հուրի:

Պուրակներու մէջ միշտ քաֆուն,
Բոյրի, շուֆի խորհուրդներով.
Ծաղիկներու հոգւովն տրոփուն,

Մենիկ յածիս դու անվրդով ,
Պուրակներու մեջ միշտ քափուն :

Բոյրի , շուֆի խորհուրդներով
Կ'օծուի քու կեանք , վարդի՛ երազ .
Ու շուրջդ հիւսուի , միշտ հոգեքով ,
Երանութեանց տեսիլն անհաս ,
Բոյրի , շուֆի խորհուրդներով :

* * *

Սրտի մեջ երբ երազ մ'այրի ,
Ծոցը թնութեան երբ կը զոռայ
Մեր տենչերուն շունչը վայրի ,
Ի՛նչ պաշտումներ քրքռան քու վրայ . . .
Սրտի մեջ երբ երազ մ'այրի :

Ու մինչ իմ կեանքս կ'անցնի անգոյն ,
Տեւեն կուտներն ու շայ հոգին .
Դարուններու ծոցեն ծորուն ,
Բեզ միշտ կարե վարդ-կեանք անգին ,
Մինչ իմ աչ կեանքս կ'անցնի անգոյն :

Այն սպաննող , կոյս սերերուն ,
Զուր կ'սպասեմ հոս անթարքառ ,
Երգի մը որ նուաղի հեռուն ,
Ախր քաշեմ ես հոս իսպառ ,
Այն սպաննող , կոյս սերերուն :

* * *

Ո՛րն է քանարն ուր ծունր դնես .
Ի՛նչ աղօթք կայ քու շանջիդ քակ .
Հուր երազ մը քանջե՞ք զեզ .
Ունի՞ս միթե սեր , յիշատակ . . .
Ո՛րն է քանարն ուր ծունր դնես :

Կուսութիւնը՝ սրտի , հոգւոյ ,
Սիրող կեանքին անհուն խորհուրդն ,
Կամ սիրելու արուեստն անգոյ՝
Սորվեցուր մեզ , հուրի՛ վարդոտն ,
Կուսութիւնը՝ սրտի , հոգւոյ :

Թեքե՛ւ, քեքե՛ւ, վարդոսն՝ հուրի ,
Պուրակներու մեջ միշտ քաֆուն ,
Լուռ մեկնութեանց պերճ դիցունի ,
Փրփուր-վարդերն ունիս քեզ բոյն ,
Թեքե՛ւ, քեքե՛ւ, վարդոսն հուրի :

Գ.

ԱՆ Հ Ա Ի Ա Տ Ը

(ԿՈՎԿԱՍՏԱՆԻ ԿԵԱՆԻՔԷ)

(Շարունակութիւն)

— Ի՞նչ պատահեցաւ, ձայն տուինք չորսս ալ միաբերան :

— Այստեղ ո՞՞՞՞ կայ, ո՞՞՞՞ մը խշխշած, պատասխանեց շնչակտուր :

— Տօ՛, Ի՞նչ ո՞՞՞՞, Ի՞նչ բան, Աթօ՛ ապեր, շունն էր, շարժեցաւ, փսսոց հանեց :

— Ի՞նչ շուն, որո՞ւ շունը :

— Իմ շունս, վրայ բերի ես, նա՛ հոն է, տնաշէն, խոտերու մէջ պառկած է :

Աթօ նայեցաւ այն կողմը, տեսաւ շունը, հասկցաւ իր սխալը ու անտեղի երկիւղը, բայց կարծես ամչնալով իր վախկոտութեանէն, ա՛լ չէր ուզեր մօտենալ կրակին, որպէս զի չտեսնեց իր դէմքին դունատութիւնը, Համոզեցինք, կանչեցինք, մօտեցաւ, բայց ալ չնստեցաւ, մնաց կանգուն, աչքերը խոտերուն յառած :

— Նստէ՛, նստէ՛ նայինք :

— Չէ՛, ա՛լ չեմ կրնար, լմնցաւ, այստեղ ո՞՞՞՞ կայ, ո՞՞՞՞ն տէրը կը մեռնի, վախցէ՛ք ո՞՞՞՞ն, վախցէ՛ք :

— Տօ՛ Աթօ ապեր, ըսաւ Սարգիս, դուն ժամ-պատարագէն չես դողար, տէրտէրին անէծքէն չես վախնար, քսան հոգիի մարդ չես ըսեր, հիմայ ո՞՞՞՞ն կը սոսկաս :

— Հա՛, պատասխանեց յուզուած ձայնով, ես ոչ մէկ բանէ կը վախնամ, կրակի մէջէն կ'անցնիմ, գայլ, արջ եւ ուրիշ տասն անգամ սարսափելի գաղաններ ինծի համար նապաստակներ են, բայց ես ո՞՞՞՞ն կը վախնամ, նոյն իսկ անոր անունէն կը դողամ, տեսէ՛ք, կը դողամ, ան իմ շար հրեշտակս է : Եթէ կ'ուզէք որ դեռ քիչ մը ատեն ալ ձեր քովը մնամ, հիւղակին կտուրը ելլենք, թէ չէ կ'երթամ, այստեղ ո՞՞՞՞ կայ, սիրտս կ'ըսէ կոր :

Մեր զարմանքը կրկնապատկուեցաւ. այդ քաջ՝ անսխալ ծերունին, որուն մազերը ամէն տեսակ վտանգներու մէջ ճերմկած

էին, այդ «Անհաւատ»ը, ինչպէս կ'ըսէին զիւղացիք, կը դողար օձին նոյն իսկ անունէն:

Ճար չկար, կտուրը ելանք. ամէնքս ալ լուռ էինք, ամէնքս ալ քիչ մը առաջ պատահածին ծանր տպաւորութեան տակ էինք: Աթօ կը շարունակէր յուզուած մնալ, եւ ոչ ոք սիրտ կ'ընէր առ նախորժ լուսթիւնը խղելու: Հիւղին մէջ մինակ մնացած շունը սկսաւ կաղկանձել, կ'աշխատէր որ մեր քովը ելլէ:

— Եկո՛ւր, եկուր, աղէկ վախցուցիր զիս, ըսաւ Աթօ՝ շունին օգնելով որ վեր ելլէ:

Մենք ծիծաղելով վերջ տուինք մեզ ճնշող լուսթեան:

— Աթօ ապեր, ըսի, մեզի չե՞ս պատմեր թէ ինչո՛ւ կը վախնաս օձէն:

Պահ մը լուռ մնաց. գլուխը կախ՝ հրացանին բլթակին հետ կը խաղար, ու նոյն ատեն կարծես հին յիշատակներ կը քրքրէր:

— Շատ աղէկ, պատասխանեց վերջապէս, պատմեմ. ա՛լ ծերացած եմ, ո՛վ գիտէ, թերեւս մօտ ատենէն կը մեռնիմ եւ կամ օձը զիս կը խայթէ. պատմեմ՝ քանի որ շունչս դեռ բերանս է. թող դոնէ մէկ երկու հոգի գիտնան թէ ինչո՛ւ առանց ժամապատարագի մնացած եմ, եւ երբ մեռնիմ՝ ո՛վ գիտէ, գուցէ խղճան վրաս, եւ փոսի մը մէջ ալ զիս թաղեն:

Աթօ չպոխը պատրաստեց, վառեց, եւ քանի մը կուժ քաշելով սկսաւ իր պատմութեան:

Բ.

Շատ ժամանակ է, քառասուն տարիէն աւելի՝ երբ ես ու Գասպարը ձեր գիւղը մտանք: Քառասուն տարի՛, ամբողջ կեանք մը. դուք չկայիք այն ատեն: Ամբողջ օրեր ու շաբաթներ քալած էինք, ոտքերնուս մորթը քերթուած էր, մէջքերնուս պարկերը պարպուած, ձեռքերնուս գաւաղանը մաշած: Մենք այս կողմերը կուգայինք մեր ապրուստը հարելու համար, ինչպէս թռչունները տաք կողմեր կը փութան ձմեռը մօտենալուն պէս: Աշխարհ լայն է, կ'ըսէին, հարկաւ լայն է, մենք ալ գիտէինք, բայց եկու տես որ այդ լայն, արձակ աշխարհին մէջ անկիւն մը չկար ուր կարեւոր այնքան ծուարիլ: Արդէն ուրիշ կերպով չի կրնար ըլլալ, ով որ ծննդավայր չունի, աշխարհի մէջ տեղ չունի. չեմ գիտեր նոյն իսկ թէ երկինքի մէջ ալ տեղ կուտան անոր:

Երկու ընկեր էինք, երկուքս ալ թշուառ ու կարօտ, մեր քրտինքը, մեր միտը ուտելու դատապարտուած գլուխներ: Աշխարհի մէջ՝ ունեցած ու չունեցածս քոյր մըն էր, է է՛յ, քանի տարի անցած է անկէ ի վեր, ու տակաւին քրոջս տէրտին ծուխը

քիթէս դուրս չէ ելած, հոգիս դեռ կը մնայ. դեղեցիկ աղջիկ մը՝ որ ինծի համար ամէն բան էր. թէ՛ հայր, թէ՛ մայր, թէ՛ եղբայր թէ՛ հարստութիւն: Անկէ զատ Գասպարը կար, իմ միակ ընկերս. իրարու սէր ուխտած էինք. միասին կը չարչարուէինք, միասին կ'աշխատէինք, միասին կ'ուտէինք, միասին կ'ուրախանայինք ու միասին կը վայելէինք, եթէ վայելելու բան մը ըլլար: Կ'ապ-
րէինք:

Բաղդը մեր խեղճութիւնը մեզի քիչ համարեց. բանջարաքա-
ղի օր մը՝ մէկը քոյրս փախցուց: Կր յիշեմ որ երբ այդ սեւ լուրը
առինք, մեզի անանկ եկաւ որ երկինքէն մէջ մէկ ժայռ ինկաւ
մեր գլխուն վրայ, եւ մեզ աղցանի պէս փշրեց: Աւելի լաւ էր որ
հազար կտոր ընէին մեզ: Երկուքս ալ սար ու ձոր ինկանք, հարց
ու փորձ ըրինք, զլուխնիս սար ու քարի տունք, դիշերները ցե-
րեկ շինեցինք, բայց ամէնքն ալ զուր տեղը. չգտանք ու չգը-
տանք: Վերջը իմացանք որ փախցնողը իր հետքը կորսնցնել տա-
լու համար շտապեք է գետը անցնելով Պարսկաստան ժողով, բայց
գտնան յորդած Զուրբը խեղդեր են թէ՛ քոյրս եւ թէ յափշտա-
կիչը: Հարուածը սարսափելի էր. խեղճ ու կրակ, ձեռքերնիս
ծոցերնիս դրած տուն դարձանք ու մնացինք կծկուած, սգացինք
ու լռեցինք՝ մայրերնին կորսնցուցած որբերու պէս:

Շատ վերջը իմացայ որ Գասպար քոյրս կը սիրէր եւ թէ վա-
ղուց խօսք տուած էին իրարու. այս պատճառաւ էր որ խեղճ ըն-
կերս՝ այդ կորստէն վերջ կ'այրէր ու կը փոթոթուէր՝ իբր թէ բո-
ցերու մէջ գտնուէր: Այն օրէն սկսեալ՝ ուր քրոջս անյայտաճալը
եւ վերջն ալ մահը իմացանք, Գասպար ալ ոչ գիշերը քուն ունէր,
ոչ ցերեկը հանգիստ. ես որ իմ միակ քրոջմէս զրկուած էի, կրկին
ստիպուած էի զինքը հանգստացնել: Տղու պէս կ'արտասուէր եւ
անդադար կը թափառէր սար ու ձոր: Վերջ ի վերջու, երբ քիչ մը
հանգստացաւ, համրի պէս անխօսակ էակ մը դարձաւ. օրերով
բառ մը անգամ չէր արտասաներ. միայն կը թափառէր այն վայ-
րերը որոնցմէ քոյրս անցած էր ո՛ր եւ է ժամանակ, եւ տմբողջ
ժամեր քարացած կը մնար միեւնոյն տեղը: Աշունը բաւական յա-
ռաջացած էր, երբ օր մը ըսաւ ինծի.

— Աթօ, ես պիտի մեկնիմ:

— Ո՛ւր, Գասպար, հարցուցի զարմացած:

— Ո՛ւր...

Ու քիչ մը ատեն լուռ մնալէ վերջ,

— Կոողին ծոցը պիտի երթամ, յարեց, կ'ուղեմ փոխիլ, հո-
գիս կը փոթոթուի, չեմ կրնար մնալ. եթէ քանի մը օր ալ մնամ,
ցաւը կը մեռցնէ զիս, երթամ՝ քանի որ ճամբան բաց է առջիս:

— Ղարիպու թեա՞ն . . .

— Այո՛, Ղարիպու թեա՞ն:

— Ես ալ քեզի հետ, եղաւ իմ պատասխանաւ:

Ու մենք ճամբայ խնաւով եկանք ձեր գիւղը հասանք: Մեր ինչո՞ւն պէտք թէ ի՛նչ տեսակ գիւղ էր, կը բաւէր որ մարդիկը մեզմէ ըլլային: Դրան մը առջեւ կանգ առինք, հոգ չէինք ընել թէ որո՞ւ տունն էր. տաք անկիւն մը, ախոռ մը, ուրիշ բան չէինք խնդրել: Յուրտ կար, եւ մեր հագուստները պատառ պատառ եւ զած էին երկար ճամբորդութեան միջոցին. վերջապէս սարեր ձորեր անցեր էինք: Ախոռ մը մտանք, կծկուեցանք, տաքցանք, ու զորմի տունք տիրոջը մեռելներուն եւ մեր դժբաղդութեան վրայ մտածեցինք, մեր ընկիւթը որոշեցինք: Զմեռը դուռնէ դուռ շրջելով կերպով մը ապրեցանք. գարնան՝ Գասպար հովիւ եղաւ եւ ես ալ դաշտերու պահապան:

Ամիսներ ու տարիներ անցան, եւ մենք սեւ օրով կ'աշխատէինք ամբողջ ցերեկը, իսկ գիշերներն ալ տեղ մը, ախոռի մը եւ կամ տան մը բակին մէջ, ցնցոտիներու պլուեւելով կը կծկտէինք ու կը քնանայինք միասին: Գասպար միշտ լուռ մնաց, միշտ տխուր, սիրտը կոտրած. երբեմն, երբեմն, երկար «ա՛խ» մը կամ «օօ՛ֆ» մը կ'արտասանէր ու կրկին կը լռէր անվերջ, ես ալ կոպէկ-կոպէկ դժբաւ կը դնէի մէկ կողմ, տուն-տեղի, թոնիր-օճախի տէր դռնաւու մտքով: Ա՛խ, այնչա՛փ ձանձրացած էի ուրիշի գոնելէն, ուրիշի ախոռէն, ուրիշի թոնիրէն ու փշրանքէն: Ծան կեանք էր, շա՛ն կեանք: Որչա՛փ կը փափաքէի իմ սեփական տունս, իմ սեփական բոյնս ունենալ, ե՛ս ալ կ'ուզէի ամէն մարդու պէս կնոջ, երախտի տէր ըլլալ, «առիք սեւցնել»: Այն ատեն, խեղճ Գասպարին ալ կրնամ անկիւն մը տալ, կը մտածէի, գլուխը դնելու տեղ մը պատահաւորապէս զի ներս մտնէ առանց շիկնելու. յետոյ միասին կ'ապրինք սիրով. լաւ չենք ապրիր, գէշ կ'ապրինք, բայց մերյարկին տակ կ'ըլլանք, միասին կ'աշխատինք, միասին կ'ուտենք: Ա՛լ բնաւ իղմէ չի բաժնուիր. արդէն՝ իր նշանածին կորուստէն վերջ ո՛ւր կրնար երթալ. ո՛վ գիտէ, արդեօք անգամ մընա՞ ալ պիտի ուզէ՞ր ամուսնանալ. այն մարդոցմէն չէր՝ որոնց սրտին մէջ ցաւը կը մեռնի ժաժանակին հետ. անոր սիրտը դեռ կը մխար՝ չմարած հըրդեհի մը պէս, որուն բարկ ծուխը կը բարձրանայ ու կը բարձրանայ փլատակներուն մէջէն:

Ես խեղճ էի, աղքատ, անտուն, բայց սիրտը ի՛նչ կը հասկնայ աղքատութենէ: Օր մը, դաշտին մէջ աղջիկ մը տեսայ. սիրուն էր, սիրտս կ'ալաւ. չէ՞ որ ես ալ երիտասարդ էի, ես ալ սիրոյ կարօտ: Որոշեցի գլուխս սարի քարի տամ եւ զայն կնութեան առնեմ: Ա՛ս

իսկ գիշերները կ'երթայի Սէփօի արտը պահպանելու, ինչպէս կ'ընեմ հիմայ: Գասպար ալ նախիրը ղաշտէն տուն կը բերէր եւ արտը կու գար ինծի հետ միասին գիշերելու: Երկու անբաժան որբերու պէս էինք: Գիշերները ես իրեն կը պատմէի իմ սէրս ու վիշտըս, կը գանգատէի թէ չեմ կրնար ծայրը ծայրին հասցնել, պէտք եղած դրամը պատրաստել: ան՝ իր սովորութեան համեմատ՝ լուռ կը մնար, երկար «օօֆ» մը կ'արտասանէր, ու վերջը, կը մնջէր ցած ձայնով:

— Աստուած ողորմած է, ախպէր:

Ի՞նչ էր միտքը, ի՞նչ ծրագիր ունէր, չհած դրամը ի՞նչ կ'ընէր, որո՞ւ քով կը պահէր եւ կամ դրամ ունէ՞ր՝ թէ ասոր անոր մօտ կը թողուր, առանց երբեք ետ առնելու: Այդ մասին ոչինչ գիտէի: Եթէ ակնարկութիւն ալ ընէի, հանդարտութեամբ խօսքը կը փոխէր ու կրկին կը թաղուէր անվերջանալի լռութեան մէջ: Իմ ցաւս ո՛չ թէ միայն ինծի համար էր, ո՛չ թէ միայն Ռէհանի սիրոյն, այլ նաեւ այս խեղճ ու կրակ Գասպարին համար զոր կ'ուզէի ասոր անոր դուռը իյնալէն ազատել ու քիչ մը խնամել: Ես գիտէի թէ որքա՛ն անճար ու բարի է, թէ շատեր ծածկաբար կ'օգտուին անոր բարութենէն, ու թէ եւ ինք ինծի բան մը չէր յայտնէր, բայց ես համոզուած էի որ իր վաստակը կը կորսուի աստին անդին: Ինչ կրնայի ընել, երբ ինք լուռ կը մնար եւ կամ միայն «ա՛խ, օօֆ» կ'ընէր: Իսկ եթէ զիպուածաւ իմանայի որ այս կամ այն անձը անոր պահ տուած դրամը շորթեր է, կը վրդովուէի, կը բարկանայի իր թուրութեան վրայ: Գասպար՝ ինծի կը նայէր իր հեզ աչքերուն տխուր նայուածքով՝ ուր այնքան սէր եւ գութ կար: Յետոյ, կ'ըսէր մեղմութեամբ.

— Ինչո՞ւ կը նեղանաս, ախպէր, կ'երեւայ թէ չունին որ չեն տար, կարօտութեան երեսը սեւ: Ես ու դուն շատ լաւ գիտենք թէ ի՞նչ է կարօտութիւնը: Ի՞նչ ընենք, եթէ չեն տար, Աստուած իրենց հետ, օօֆ:

Միայն ցամաք հաց կ'ուտէր. ամէն առտու, հացը մէջքին կապած ղաշտ կը տանէր, քալած. ատենը միշտ զգոյշ՝ որպէս զի մըրջիւն մը չկոխօտէ. անասունները չէր ծեծեր, հետը տարած հացը այս ու այն հօտաղին կամ անցորդին հետ կը կիսէր: Միակ մխիթարութիւնը չպուխն էր՝ զոր կաւէ կը շինէր, կը չորցնէր արեւին տակ եւ անով կը ծխէր: Իրիկուան՝ «ա՛խ» ու «օօֆ» ընելով անասունները կը հաւաքէր, գիւղ կը բերէր: յետոյ արտ կու գար՝ ինծի հետ գիշերելու: Ես, սովորութեանս համեմատ, դարձեալ կը տըրտընջայի մեր կիանքէն, մեր բաղդէն, մեր սեւ խարիպութենէն. ան ալ՝ իր սովորութեան համեմատ, լռիկ մտիկ կ'ընէր, «ա՛խ» մ

կ'արտասանէր ու կրկին կը լռէր: Տարիներ անցան այսպէսով. նը-
շանուելէս վերջ երեք տարի անցած էր, եւ հազիւ կրցած էի յի-
սուն րուբլի հաւաքել:

Անգամ մը՝ Ռէհանը տեսնելու գացի. մօրը քիթը կախ էր.
պաղ դէմքով մի ընդունեց զիս, խօսքերը կը ծամծամէր. վերջապէս
ըսաւ թէ ինք չի կրնար այդքան երկար սպասել, թէ այդպէս երեք
տարի երկտասարդ աղջկան ոտքը կապելս անխղճութիւն է. թէ
ինքը կը խափի զայն դուրս, դրացիներուն մէջ հանելու, թէ գէշ
կը խօսին իրենց վրայ, եւ թէ Ռէհանը ուզող կայ:

Այս վերջին խօսքը զոր ցած ձայնով ըսած էր, կայծակի պէս
բաղխեցաւ ճակտիս, իբր թէ սիրտս դանակ խրէին: Ռէհանը ու-
զող կ'այ . . . ես ընաւ չէի մտածած ատոր վրայ. վաղուց զայն իմս
կը նկատէի, ու մտքէս անգամ չէր անցներ թէ օր մը մարդ մը
կը յայտնուի եւ իմ երեք տարուան նշանածիս ձեռքը կը խնդրէ:
Պատահին ըսածը սո՛ւտ էր արդեօք թէ ճշմարիտ, ատիկա չէի գի-
տեր. բայց ես հաւատացի, ու զայրացած, իրեն նայեցայ. յետոյ,
ակամայ բռնունջքներս սեղմած, ոտքի ելայ եւ դուրս սուրացի ա-
ռանց բառ մը արտասանելու:

Ճամբան միայն՝ մտածելով համոզուեցայ թէ պառաւը իրա-
ւունք ունէր, թէ ես յանցաւոր եմ, եւ ատիկա անոր համար որ
թշուառ եմ ու աղքատ: Կը մտածէի, կը մտածէի ու չէի կրնար
խելք հասցնել. յիսուն րուբլի կը պակսէր. քիչ դրամ չէր, յիսուն
րուբլի. . . ուրկէ՞ ճարել, որմէ՞ խնդրել, ուրկէ՞ փոխ առնել: Գաս-
պար չ'ունէր, վստահ էի այդ մասին. անոր շահածը ասոր անոր
բաժին ինկած էր. եթէ ունենար ալ, ես ինչպէ՞ս կրնայի անոր
դառն քրտինքին արդիւնքով իմ հարսնիքս սարքել: Ի՞նչ ընէի.
դժոխային գիշեր մը անցուցի: Գասպարին բան մը չըսի. կը մտա-
ծէի թէ միսակս պէտք է ճար մը գտնեմ:

Յաջորդ օրը, սովորականին պէս դաշտ գացի արօրով եւ ի-
րիկուան՝ միայն մէկ եզով տուն դարձայ, միւսը՝ նոյն իսկ լուծին
տակ յանկարծամահ եղաւ. Սէփօն ու իր կինը աշխատեցան ուշքի
բերել կենդանին, բայց արդէն դործը գործէն անցած էր: Աշնան
սկիզբն էինք, վարուցանքի ժամանակ. լուծը դետին մնալը կըր-
նար տանը կործանուով վճռել: Անոնց ցաւը իմինէս մեծ դարձաւ.
Այր ու կին նստան, քիչ մը ատեն ախ ու վախ ըրին, քիչ մը վըշ-
վըշացին. յետոյ, ճարերնին հատած՝ հանգստացան եւ սկսան խոր-
հուրդ բնել:

— Վաղը երթամ պարտք ընեմ, ըսաւ Սէփօ:

Պարտքի անունէն կինը կարծես դող ելաւ:

— Աման չէ՛, ըսաւ, վերջէն չենք կրնար ազատիլ, մա՛րդ, ե-

րախաներն ալ ծախենք նորէն չենք կրնար ազատիլ. պարտքի տէրը մեռնի, հազար գլխով վիշապ է, չէ՛, պարտքը ձգէ, ա՛ռ գլխուս ոսկիները տար ծախէ. թող մեր ամօթը մեր երեսը մնայ, թող մեր դռնէն կանչող չըլլայ:

Երկու օր վերջ ոսկիները ծախուած էին. Սէփօ՝ տուն բերաւ յիսուն ռուբլին:

Առտու մը, այսօրուան պէս լաւ կը յիշեմ, Սէփօ բակը մտաւ եւ զիս տեսաւ:

— Նայէ՛, Աթօ, ըսաւ: դրամը բերի:

Ու թուղթի մէջ պլլուած երկու հատ քսանըհինգ ռուբլինոց թղթադրամ ցոյց տալով:

— Դէ՛, զաւակս, յարեց, Խ * * * գիւղը գնայ, կ'ըսեն թէ Նաւօ եղ ունի, դուն լաւ եղ կը ճանչնաս, գնայ տես ու լուր բեր, երթանք առնենք:

Ըսաւ, առաջ անցաւ դէպի տան դուռը: Այդ միջոցին, թղթադրամները գետին ինկան. Սէփօ չզգաց՝ ու տուն մտաւ: Իսկոյն վերցուցի դրամը. կ'ուղէի կանչել Սէփօն եւ իրեն յանձնել, բայց յանկարծ ինծի անանկ թուեցաւ թէ մէկը կոկորդէս կը սեղմէ. չկրցայ ձայն հանել, լեզուս պապանծեցաւ, եւ ականջներուս մէջ որոշակի հնչեց զոքանչիս ձայնը. «Ռէհանը ուզող կայ»: Ես նշանուած եմ, մտածեցի, դրամը գրպանս զրի, շտապով դուրս ելայ եւ դէպի Խ * * * գիւղը զիմեցի:

(Շարունակելի)

Ա. ԱՇԱՐՈՆԵԱՆ

ՆԱԽՆԻ ԾՈՎԱՄԱՐՏԵՐԸ

ԽԱՅՐԷՏՏԻՆ ՊԱՐՊԱՐՈՍԱ ՓԱՇԱ

(Շարունակութիւն)

Վեց տարիէ ի վեր Սուլթան Սիւլէյման բազմած էր Օսմանեան փառապանծ գահուն վրայ: Կայսրութեան Մեծ-Եպարքոսը՝ Իպրահիմ փաշա, որ անուանի լեզուադէտ մը եղած է (*), իր հաւատարմութեան չափ ալ կարող պաշտօնատար մըն էր: Թուրքիա՝ օր օրի կը բարգաւաճէր ու մասնաւորաբար կը բարձրանար Օսմ. զինու. ց համբաւը որ արդէն մեծ հուշակ կը վայելէր այնքան

(*) Բացի թուրքերէնէ ու պարսկերէնէ, մասնաւորաբար մայրենի լեզուին պէս ընտելացած էր յունարէնի եւ իտալերէնի:

փայլուն յաղթանակներու շնորհիւ։ Ամբողջ երկիրը բարօրութեան մէջ էր, եւ արեւմտեան մեծ Տէրութիւններն իսկ կ'աշխատէին յատուկ դաշնագիրներով Օսմ. կայսրութեան բարեկամութիւնը շահիլ։

Այդ փառաւոր օրերուն մէջ էր որ Սուլթան Սիւլէյման Իր ուշադրութիւնը կը դարձնէր Օսմ. նաւատորմին վրայ։ Պատերազմական արուեստը, մասնաւորաբար ծովային պատերազմներու արուեստը, յեղաշրջուած էր այդ ատենները։ Ծովու վրայ՝ յաղթանակը ապահովելու համար ա'լ չէր բաւեր նաւեր շինել ու ծով իջեցընել, ոչ ալ մի միայն թնդանօթներ ձուլել տալ եւ նաւերուն մէջ զետեղել։ Աղեղին ու նետաձիգներուն (arbalète) ժամանակը անցած էր. ծովու եւ ցամաքի վրայ, հրադէնը միայն կրնար յաղթութիւնը ապահովել։ Սուլթան Սիւլէյման՝ կը հրամայէ որ իւրաքանչիւր մեծ ցովանաւ 80 լիպրանոց՝ եւ պղտիկներն ալ 60 կամ 48 լիպրանոց ուռմբեր արձակելու կարող թնդանօթներով զինուին։ Ատկէ զատ, Կ. Պոլսոյ զինարանը 600 հատ պատրուգաւոր հրացան պիտի մատակարարէր նաւային բանակը կազմող զինուորներու։

Այդ ատենները՝ Խայրէտտին 68 տարեկան է։ Քաջ ու խոհեմ, կռուի մէջ հեռատես, աշխատութեան մէջ տոկուն, անդրդուելի՝ նոյն իսկ բաղդի ձախողուածքներու առթիւ, ինչպէս գրուած է իրեն նուիրուած գրքի մը մէջ (*): Իր շէկ մազերը, թաւ յօնքերն ու հուժկու կազմուածքը ահարկու երեւոյթ մը կու տան իրեն, եւ անշուշտ այդ է պատճառը, որ շատ մը կռիւներու մէջ, մի միայն իր անունը կը բաւէ թշնամի բանակ մը խուճապի մատնելու։ Խօսածելու մեծ յատկութիւն մը ունի, ինչպէս նաեւ դիտէ սքանչելապէս վարուիլ հաւասարապէս ամէն մարդու հետ. հետեւաբար՝ իր լեզուն՝ խաղաղ բանակցութեանց միջոցին ճիշդ այն արդիւնքը կու տայ, որով իր քաջութիւնն ու ռազմագիտութիւնը կը պսակուին սուր ի ձեռին մղուած մարտերու մէջ։

Մեծ-Խպարքոս Իպրահիմ փաշա՝ որ այդ միջոցին Սուրիա կը գտնուի ու կը պատրաստէ այն արշաւախուժքը՝ որ Իսվրէժի եւ Պաղտատի փառաւոր յաղթանակներուն պիտի յանգէր, հասկնալով որ նաւատորմի մը համար ամէնէն անհրաժեշտ տարրը կարող է անվահներ ծովակալ մըն է, իր ուշադրութիւնը կը կեդրոնացնէ Խայրէտտինի վրայ։ Իր փափաքին համաձայն, Կայս. հրամանագիր մը կը հրամայէ Խայրէտտինի անմիջապէս Հալէպ երթալ, եւ հոն ներկայանալ Իպրահիմ փաշայի։ Խայրէտտին իսկոյն ձամբայ կ'ելլէ,

(*) Ranc et Ferdinand Denis.—Histoire des deux Barberousse.

եւ հակառակ իր յառաջացեալ տարիքին, Սուրիա կր հասնի առանց երբեք ճամբուն տաժանքներէն յոգնած կամ նեղուած ըլլալու: Մեծ-Եպարքոսը երկար քննութեանց՝ պէտք չունենար իրեն ներկայացող ծերունիին յատկութիւնները երեւան հանելու համար: Միակ տեսակցութիւն մը կր բաւէ իրենս «կատարեալ ծովու մարդ մըն է որ մեր ձեռքը կ'անցնի, կը գրէ իր Վեհապետին, կ'արժէ որ Փաշա, Տիւլանի անդամ եւ նաւատորմին ընդհանուր հրամանատար անուանուի»: Պոյիս վերադարձին, Խայրէտտին բազմը կ'ունենայ նոյն ինքն Սուլթան Սիւլէյմանի ձեռքէն ընդունելու պատուոյ եաթաղան մը, կայս. դրօշ մը եւ արդարութեան զաւազան մը, իբր խորհրդանշան այն բացարձակ իշխանութեան՝ զոր պիտի վայելէր Օսմ. ջուրերուն ու նաւահանգիստներուն մէջ, Թուրքիոյ ծովային զօրութեան ընդհանուր հրամանատարի հանգամանքին շնորհիւ:

Խայրէտտին՝ իր պաշտօնավարութեան առաջին օրերն իսկ չուզեր անդործ մնալ: Կ. Պոլսոյ նաւարանը գործունէութեան անհուն ու մանաւանդ անօրինակ ոգեւորութեամբ մը կը լեցուի: 1534 տարուան բուլանդակ ձմեռուան մէջ մի միայն նաւեր կը չինուին. քիչ ատենէն, մինչդեռ Աստրիա եւ Հունդարիա հաշտութեան դաշնադիրներ կը կնքեն Սուլթան Սիւլէյմանի հետ, արդէն իսկ 84 ցոկանաւոր հաւաքուած են Ոսկեղջիւրի խորը: Անուանի ծովակալը սակայն, մասնակի յաղթանակներով գոհացող մարդ չէ: Իր կեանքը՝ փայլուն մարտերու եւ փառաւոր յաղթանակներու տողանցում մը եղած է մինչեւ այդ օրերը, բայց վերջապէս ձեռք բերած յաջողութիւնները վճռական արդիւնք մը չեն տուած: Պարտուած թշնամին՝ քանի մը ամիս վերջ կրցած է նոր ոյժերով կրկին ծով ելլել, կրկին ասպատակել ու կռուիլ: Պէտք է վերջնական կերպով մը քայքայել թշնամի ոյժերը, ինչ որ միւս կողմէ յաղթականին պիտի ապահովէ ծովու գերակշռութիւնը՝ որուն այնքան կր բաղձայ ամէն նաւային տէրութիւն: Խայրէտտին՝ առաջին յաջող արշաւանքէ մը վերջ երբ կրկին Օսմ. ջուրերը կը վերադառնայ, արդէն իսկ այս ծրագրին յարած է եւ իր աչքերը ուղղած դէպի Վենետիկ, դէպի Ադրիականի այդ դիցուհին՝ որ ծովու վրայ իր ամէնէն զօրաւոր մրցակիցն ու թշնամին դարձած է: Թուրքիա՝ այդ միջոցին յայտնի կռուի մը կը պատրաստուի Սպանիոյ Կարոլոս Ե. Կայսեր դէմ, բայց Խայրէտտին կը զգայ որ սպանիական նաւատորմէն աւելի Վենետիկի հանրապետութեան նաւային ոյժը պիտի է խորտակել՝ ծովու վրայ գերակշռութիւն ձեռք բերելու եւ Օսմ. դրօշին յաղթական շուքը տարածելու համար բովանդակ Եւրոպայի ջուրերուն մէջ:

Վենետիկ ալ ճիշդ այդ տեսակ հաւանականութենէ մը կը սոսկայ Կարոլոս Ե. Իտալիան նուաճած միջոցին եթէ չէ կրցած նաեւ Վենետիկի վրայ երկարել իր ձեռքը, պատճառը ուրիշ բան չէ՝ եթէ ոչ այն նաւային զօրութիւնը որ զայն Ադրիականի դշխոն կը դարձնէր։ Վենետիկ կը զգայ որ այդ հանգամանքը կորսնցուցած օրն իսկ իր գոյութեան խնդիրը պիտի վճռուի, եւ այդ է պատճառը որ երկար ժամանակ մեծ զգուշաւորութեամբ կը շարժի ու կ'աշխատի մեկուսանալ այն թշնամութիւններէն, որոնք դրացի ազգերը շարունակ իրարու դէմ կը հանեն։ Օսմանցի ծովասպա տակները սակայն տակաւ մոռցնել կու տան այդ խոհմութեան պէտքը, եւ զինքը կը մղեն ա'յն տեսակ անխորհուրդ յարձակումներու որոնք վերջ ի վերջոյ Խայրէտտինի հետապնդած առիթը պիտի ծնցնէին եւ տեղի պիտի տային նաւային ճակատամարտի մը որուն երկարատենէ ի վեր կը սպասէր Օսմանցի ծովակալը։ Քանի՜ ծովասպատակները Հանրապետութեան ջուրերուն կը մօտենան, այնքան կը գրգռուին Վենետիկցիք, ծովասպատակներու յանդգնութիւնը իրենց դրօշին համար նախատինք մը նկատելով։ Անոնցմէ ամէնէն անուանիներէն մէկը՝ որ պատմութեան մէջ ծանօթ մնացած է «Աղեքսանդրիոյ Երիտասարդ Մաւրիտանացին» աւուրնով, այդպէսով ատելութիւնը կը գրգռէ Տեսուչ Ժիոզլամօ Քանալէի, եւ անհաւասար կռուի մը մէջ պարտուելով գերի կ'իյնայ Վենետիկցոց ձեռքը։ Քանալէ, վերջէն միայն կը զգայ իր անխօհմութեան ծանրութիւնը։ Մաւրիտանացի ծովասպատակը, հակառակ ութը տեղէն վիրաւորուած ըլլալուն, կը յաջողի փախչիլ եւ Ափրիկէ անցնելով խնդիրը իմացնել Օսմ. Կայսրութեան, որ իսկոյն հատուցում կը պահանջէ, Տեսուչ Քանալէի արարքը՝ Օսմ. դրօշն դէմ յարգանքի թերացում մը նկատելով։ Վենետիկցիք իրար կ'անցնին ու տրամադրութիւն կը յայտնեն ամէն հատուցում ընելու։ Ատոր վրայ, Օսմ. Կայսրութեան կողմէ Եօնիս Պէյ ճամբայ կ'ելլէ դէպի Վենետիկ, իր Վահպետին կամքը հաղորդելու եւ հատուցում պահանջելու։

Նոր դէպքեր՝ բոլորովին անկարելի կը դարձնեն Վենետիկցոց փափաքած համաձայնութիւնը։ Եօնիս Պէյի նաւը՝ Քօրֆուի ջուրերուն մէջ կը հետապնդուի եւ կը ստիպուի ցամաք ապաստանիլ։ Վենետիկցիք՝ «սխալում մը եղաւ» ըսելով կ'ուզեն միջադէպը փակել։ Ուրիշ Օսմ. նաւ մըն ալ այդ միջոցներուն նեղը կը դրուի Տեսուչ Քօնթարինիի կողմէ։ Հանրապետութիւնը կը լսնտարկէ Կոմս Կրատէնիկօն՝ որ Եօնիս պէյի նաւը հետապնդած էր, եւ կը խոստանալ զատի քաշել Տեսուչ Քօնթարինին։ Բայց Սուլթան Սիւլէյման՝ այդ աւելի կամ նուազ կամաւոր սխալումներուն վրայ՝

կ'որոշէ միանգամ ընդ միշտ վերջ տալ Վենետիկի զօրութեան, եւ իր կազմ ու պատրաստ նաւատորմով վերջնականապէս վճռել ծովային զերակշռութեան խնդիրը՝ առանց որուն կարելի չպիտի ըլլար տեւական խաղաղութիւն մը ապահովել:

1537 մայիս ամսուն՝ Կարողոս Ե., Պապն ու Վենետիկցիք կը դաշնակցին Սուլթան Սիւլէյմանի դէմ: Կարողոս Ե. կը տրամադրէ 80 նաւ, Անտրէ Տօրիայի հրամանատարութեան տակ. 80 նաւ ալ Վենետիկցիք կը սպառազինեն՝ Վէնսան Քարէլլօի հրամանատարութեամբ. իսկ Պապը՝ 36 նաւ կը յանձնէ Աքիլէի Պատրիարք Մառք Կրիմանիի՝ Կայսեր ու Հանրապետութեան միացեալ ոյժերուն միանալու համար: Իսկ ընդհանուր հրամանատարութիւնը կը յանձնուի Կարողոս Ե.ի ծովակալին՝ Անտրէ Տօրիայի, որ կրնայ Խայրէտտինի արժանի հակառակորդ մը նկատուիլ: Երեսունըհինգ տարուան խաղաղութենէ մը վերջ, Վենետիկցիք այսպէսով կըռուի կը բռնուին Օսմ. Կայսրութեան հետ, ու կը նետուին պայքարի մը մէջ՝ որ այնքան ազիտարեւ պիտի ըլլար իրենց համար, եւ որու միջոցին՝ Խայրէտտին պիտի փճացնէր երեք զաշնակից ազգերու հաւաքած այդ նաւային հսկայ զօրութիւնը:

(Շարունակելի)

ԳՐԿԱՐԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

... Ու իրանիդ շէղանփին առջեւ հակ,
Այսպէս անշարժ մընայի ես անխրոնով,
Գլուխս յենամ՝ պարսկոցիդ ըսպիսակ,
Անոր անհուն հեշտութիւնը ծըծելով:

Այֆերդ հուրե՛ր անհրկէին մարմինիս,
Ու կուրծքերուդ պարոյթին սակ, ըզգայի
Մրսիդ սարփոս թաթախումը անձկալից,
Յափշտակում՝ ձիւն ուսերեդ հոշանի:

Ձեռքերս մեջփիդ շուրջը ուժգին գալարած,
Սարսքոյի՝ հրայրֆներուս բոցերէն,
Երազողի խոնջեկներէս օղայած,
Բոյրովին ըսքափելով յամբօրէն:

Տեսնողները մեզ արձան մը կարծեին,
Գրկախառն, խօշ սարփանֆներնուս խաղաղիկ.
Դուն՝ սիրայոյզ համբոյրներնուս մեղկ հուրին,
Ես՝ հրատենդ հեշտանֆներովդ դարձդարձիկ:

Մ. Ա. ՊԱՐՍԱՄԵԱՆ

ԿԵԱՆՔՆ ՈՒ ՄԱՄՈՒԼԸ

(ԳՐՈՆԻԿ)

Կիրիկիոյ Վեհաճոհ Կաթողիկոսը.— Կայս. Գեղարուեստից վար. ժարանն ու Հայ առակերտներու յաջողութիւնները.— Կրթական գործը Եզիպոսիայոց մէջ.— Աւմաւի փոխ. վանահայրութիւնը.— Պ Գրիգոր Խալաքեանց.— «Մանգումէ»ի հազարրուեակը.— Տիգրան էփ. Յապեան.— Բարիզի Հայ մաստիս օծումը.— Պարս. կսիւսներն ու Հնդկահայերը.— Ուսուցչաց Օգնութեան Սնուկը:

Կիրիկիոյ Վեհաշնորհ Կաթողիկոսին նկատմամբ ցոյց տրուած համակրութիւնը հետզհետէ կ'աւելնայ, Վերջին եօթնեակներու միջոցին Ն. Ամենապատուութեան օրհնութիւնները առնելու գացին բազմաթիւ աշխարհական երեւելիներ ու եկեղեցականներ, Նաեւ օտար եկեղեցիներու, ինչպէս նաեւ Հայ յարանուանութեանց ներկայացուցիչներ, Հոկտ. 3 կիրակի օրը, Ն. Ամենապատուութիւնը նախագահեց Ս. Փրկչի հիւանդանոցին մէջ կատարուած արարողութեանց եւ այդ առթիւ խօսեցաւ իր երկրորդ քարոզը, ստուար բազմութեան մը ներկայութեան: Տ. Սահակ Կաթողիկոս նոյն օրը այցելեց Ազգ. Հիւանդանոցի բոլոր մասերը, ինչպէս նաեւ Ս. Փրկչեան Որբանոցը: Հոկտ. 4ին, Ս. Պատրիարքը Բերայի իր բնակարանին մէջ հացկերոյթ մը տուաւ Ն. Ամենապատուութեան, Բազմաթիւ աշխարհական երեւելիներու հետ, հացկերոյթին ներկայ գտնուեցան նաեւ Երուսաղէմի Պատր. Փոխանորդ Երէցեան Սըրբազան, ինչպէս նաեւ Տ. Սահակ Կաթողիկոսի հետեւորդները: Զորեքշաբթի՝ 6 հոկտ. Տ. Սահակ Կաթողիկոս, ընկերակցութեամբ Ս. Պատրիարքին, Կայս. Պալատ գնաց, եւ պատիւը ունեցաւ Վեհ. Սուլթանին մեծարանաց արժանանալու: Ն. Ամենապատուութիւնը՝ հոկտ. 10ի կիրակին ներկայ գտնուեցաւ Սկիւտար Ս. Խաչ եկեղեցոյ արարողութեանց, եւ այդ առթիւ խօսեցաւ իր երրորդ քարոզը՝ միշտ ստուար բազմութեան մը ներկայութեան: Ս. Կաթողիկոսը, յառաջիկայ հինգշաբթի ալ պիտի քարոզէ Ղալաթիոյ եկեղեցւոյն մէջ: Սեպտ. 6ին, Երուսաղէմի Պատր. Փոխանորդ Տ. Դէորդ Սրբազան՝ ի դիմաց Ն. Ամենապատուութեան՝ փոխադարձ այցելութեան գնաց Յունաց Պատրիարքարանը՝ ուր թրքերէն բանաստեղծութիւն մը արտասանեց եւ սիրալիր ու պատշաճ ընդունելութեան մը առարկայ դարձաւ:

×

Կայս. Գեղարուեստից վարժարանին քննութեանց արդիւնքը որ քանի մը չաքաթ ցուցադրուած մնաց վարժարանին սրահներուն մէջ, շատ գոհացուցիչ է նաեւ Հայ աշակերտներուն համար՝

որոնց ընդհանուր թիւը 25ի կը հասնի։ Այս տարի, արձանագործութեան Գ. կարգին մէջ, առաջին հանդիսացած է Պ. Հրանտ Պօշնակեան՝ որ Աթիլէսի արձան մը պատրաստած է, եւ Բ. կարգին մէջ ալ Պ. Միսաք Նշանեան որ զիցաբանական դրուագ մը ներկայացնող մեծադիր fresque մը կերտած է։ Այս պատանին, ինչպէս կը յիշուի, Կեսարիոյ Առաջնորդ Տ. Տրդատ Սրբազանի պաշտպանեալն է, եւ ապագայի մեծ յոյսեր կը ներշնչէ այժմէն։ Գնահատելի նկար մը պատրաստած է նաեւ սեւ մատիտով՝ զոր վարժարանին վերատեսչութիւնը հարկ դատած է ցուցադրելու՝ հակառակ մրցանակի արժանացած չրլալուն։ Այդ Բ. կարգին մէջ յիշատակութեան արժանի նկատուած է նաեւ Պ. Ստեփան Մատուեանի պատրաստած Աթիլէսի արձանը։ Իսկ արձանագործութեան Ա. կարգին մէջ յիշատակութեան արժանացած են Պ. Պ. Պօղոս Փափազեանի եւ Երուանդ Գանթարճեանի գործերը։—Սեւ մատիտի Գ. կարգէն Պ. Արսէն Մառարեան երկրորդ հանդիսացած է, եւ Բ. կարգէն՝ Պ. Աղեքսանդր՝ դարձեալ երկրորդ, Վէնիսը ներկայացընող նկարով մը։—Նախապատրաստական կարգէն՝ Ա. հանդիսացած է Պ. Յ. Թախախճեան։— Ճարտարապետութեան բարձր. կարգէն Ա. հանդիսացած է Պ. Արմենակ Աստարճեան եւ Բ. Պ. Երուանդ Գալֆայեան։ Քննութեան առարկան՝ նախադատ ատեանի շէնքի մը զծագրութիւնն էր։ Գ. կարգէն Պօշնակեան էՖ. Բ. հանդիսացած է, եւ Պ. Զալեհ Տէր-Ներսէսեան ալ պատուոյ յիշատակութեան արժանացած։ Իսկ Բ. կարգէն՝ Պ. Լիւննեան երկրորդ հանդիսացած է, եւ Պ. Վահրամ Փափազեան ալ յիշատակութեան արժանացած։ Փորագրութեան ճիւղին մէջ ալ առաջին մրցանակը ստացած է Հայ մը Պ. Պօյաճեան։ Դիտելի է որ Հայ աշակերտները ամէնէն քիչ իւղաներկի կ'աշխատին։ Վարժարանը իւղաներկի միայն Բ. դասարան մը ունի, որուն մէջ ընաւ Հայ աշակերտ չկայ։

×

Եզրպտահայոց կրթական վիճակին վրայ շատ աղուոր լուրեր չեն հասնիր։ Հանգուցեալ Այվազեան Սրբաղան, որչափ ալ ուսեալ եկեղեցական, երբեք հոգ չէ տարած իր հօտին կրթութեան գործը հովանաւորելու, ինչպէս չէր տարած արգէն իր նախորդ բոլոր պաշտօնավարութեանց միջոցին։ Տգէտ եւ անուս եկեղեցականներ յաճախ շատ աւելի կրթասէր եղած են մեր մէջ, քան այդ զրամապաշտ ու քիչ շատ անուանի եպիսկոպոսը որ Վենետիկ ուսած ըլլալով, կրնար տարբեր արդիւնք մը տալ գոնէ կրթութեան տեսակէտով եզրպտոսի մէջ իր պաշտօնավարութիւնն ալ պատճառ մը աւելի եղեր է տեղւոյն վարժարաններուն կազմալուծման։ Եզրպտահայերը այս միջոցիս ունին հինգ ուսումնաւոր։

րաններ:—Գահիրէի մէջ՝ Դալստեան երկսեռ վարժարանը (200 ուսանող, 9 ուսուցիչ եւ 4 ուսուցչուհի), Հայ-բողոքականաց երկսեռ վարժարանը (40 ուսանող, 2 ուսուցիչ), Աղեքսանդրիոյ մէջ՝ Ազգ. երկսեռ վարժարանը (200 ուսանող, 10 ուսուցիչ, 5 ուսուցչուհի), Ասիութի երկսեռ վարժարանը (6 ուսանող եւ 1 ուսուցիչ), Իպրահիմիյէի երկսեռ վարժարանը (12 ուսանող եւ 1 ուսուցչուհի): Վերջին երկու վարժարանները մասնաւոր են եւ կը մատակարարուին ուսանողներու թոշակներով: Իսկ Գահիրէի Դալստեան եւ Աղեքսանդրիոյ Ազգ. վարժարանները մօտաւորապէս 2000 անգլ. ոսկիի պիւտճէ մը ունին, առաջինը Վանցի Դալուստ աղայի կտակին, եւ երկրորդն ալ Եոսոփեան Պօղոս պէրի կտակին շնորհիւ: Բայց այդ ահագին գումարին փոխարէն արդիւնք չկայ մէջտեղը: Կրթութեան գործին զուխը գտնուող ջոջեր ո՛չ թէ միայն չեն աշխատիր դպրոցներու վիճակին բարելաման, այլ ձեռքերն ալ չեն քաշել անոնց վրայէն, որպէս զի գոնէ աւելի զարգացեալ եւ կարող մարդոց յանձնուին: Դպրոցները անձնական փառաբերութեանց եւ հաշիւներու գոհացման պարզ միջոցներ միայն դարձած են, եւ անշուշտ այդ է պատճառը որ 100է աւելի երկսեռ ուսանողներ օտար վարժարաններ կը յաճախեն, եւ շատ աւելի բազմաթիւ տղաք ալ բնաւ դպրոցի երես չեն տեսներ: Կարող ու կրթութասէր առաջնորդ մը պէտք է հոն, միանգամ ընդ միշտ վերջ տալու համար դպրոցները ընկճող բոլոր ջոջի քմահաճոյքներուն, ինչպէս նաեւ վտարելու համար կարգ մը անպիտան ուսուցիչներ՝ որոնք այդ ջոջերուն գործիքները դարձած ըլլալով, պաշտօնի վրայ կը մնան՝ հակառակ իրենց տգիտութեան ու ոչնչութեան:

×

Նախորդ հինգ շաբթի, Դպրեմանքի խնամակալութիւնը ի նիստ գումարուեցաւ Ս. Պատրիարքին նախագահութեամբ, եւ որոշեց Դպրեմանքին փոխ-վանահայրութեան պաշտօնը առժամաբար յանձնել Տ. Թորգոմ Ծ. Վրդ. Գուշակեանի, մինչեւ որ Տ. Եղիշէ Սըրբազան Պօլիս գայ եւ վերջնական կարգադրութիւն մը ըլլայ: Այս ընտրութիւնը,—զոր վերջնական նկատելու պատճառներ ունինք,—շատ բարեղէպ կը դառնայ, եւ յուսալի է որ իր ոգուտը ունենայ Դպրեմանքին համար: Չմոռնանք ըսելու թէ նոյն ինքն Դուրեան Սըրբազան կը փափաքէր Տ. Թորգոմ Վրդ.ի ընտրութեան:

×

«Սուրհանդակ»էն կը տեղեկանանք թէ Մոսկուայի Լազարեան Ճեմարանի տեսուչ եւ իր բանասիրական,—մասնաւորաբար աղագագրական,—աշխատասիրութիւններովը ծառօթ Պ. Գրիգոր Խալթեանց, հրաժարեր է իր պաշտօնէն, եւ փափաք յայտնար է մի՛

միայն Ճեմարանի Լիսէին մէջ ունեցած ուսուցչական պաշտօնը պահելու:

×

Լրագիրները մեր մէջ սկսած են իրենց հազարթուեակը տօնել, հետեւելով սովորութեան մը՝ զոր քարտիներ առաջ «Արեւելք» հաստատած էր, իր հազարթուեակին առթիւ հացկերոյթ մը սարքելով Իշխանաց կղզիներէն մէկուն մէջ, հովանուտ մարգագետնի մը վրայ: Անցեալ սեպտեմբեր 25ին ալ «Մանգումէ»-ի հազարթուեակը կը լրանար: Այդ առթիւ, թերթին Վարչութիւնը հրապարակ հանեց մասնաւոր թիւ մը, որուն հրատարակութեան համար ընդունած չնորհաւորութիւններուն կը միացնէք նաեւ մերը: «Մանգումէ»-ի այդ թիւը կը պարունակէր նաեւ թերթին Տնօրէն Յովհաննէս էֆ. Գոյսէրեանի պատկերը:

×

Բերայի բարեկեցիկ դասու Հայ օրիորդները գեղեցիկ դադափարը ունեցեր են Բերայի Համազգեաց վարժարանի մէկ սրահին մէջ նկարչութեան եւ պատկերահանութեան ճիւղ մը հաստատելու, եւ այդ առթիւ հրաւիրեր են ծանօթ արուեստագէտ Տիգրան էֆ. Նսայեանը, որ իր դասախօսութիւնները պիտի սկսի մօտ օրէն: Նսայեան Տիգրան էֆ.-ի ձեռնհասութիւնն ու կարողութիւնը անվիճելի ու յայտնի ըլլալով, մեզի համար միշտ փափաքելի պիտի ըլլայ որ Ազգ. վարժարաններու մէջ ալ դասախօսելու հրաւիրուի:

×

Անցեալ սեպտ. 19ին, Վարագայ բարեկենդանին կիրակի օրը տեղի ունեցեր է Բարիզի Ժան-Կուսթօն փողոցին մէջ կառուցուած հոյակապ Հայ մատրան օծման հանդէսը, ինչպէս կը տեղեկանանք «Արեւելք»-ի ուղղուած ընդարձակ թղթակցութենէ մը: Արարողութեանց նախագահեր է Իւթիւճեան Տ. Գէորգ Սրբազան, միւս ոռնակիր ունենալով Բարիզի Հայոց հովիւ Քիպարեան Վռամշապուհ քահանայ: Ստուար բազմութիւն մը ներկայ է եղեր արարողութեան: Պատարագի միջոցին հասեր է նաեւ Պ. Ա. Մանթաշօֆ, որուն ծախքով կառուցուած է մատուռը: Պատարագէն վերջ հոգեհանգստեան պաշտօն մատուցուեր է Պ. Մանթաշօֆի ծնողաց յիշատակին: «Լը Մօնտ Իլլիւսթրէ» եւ Իլլիւսթրասիօն», ինչպէս նաեւ ուրիշ պատկերազարդ թերթեր՝ իրենց վերջին թիւերուն մէջ հրատարակած են Բարիզի Հայ մատրան պատկերը:

×

Մասնաւոր թղթակցութենէ մը զոր «Մանգումէ» հրատարակած է, հետեւեալ տեղեկութիւնները կը քաշենք Հնդկահայոց մասին:—Հնդկաստանի ամբողջ Հայերը Նոր Զուղայի սերունդին կը պատկանին: Ամէն տարի, Նոր Զուղայէն՝ գործի համար հարիւրներով Հայեր կ'երթան Կալկաթա, 10էն մինչեւ 80 տարեկան, եւ մարդասիրական ընկերութեան ապաստանարանին մէջ հինգ վեց

ամիս ապրելով չորս հինգ հարիւրական ուսիրի (մէկ ուսիրին 8 ղ. է) կը շորթեն, ու կը մեկնին: Կարկաթա գացող Զուղայեցիները ամէն տարի 20-25 հատ ալ 10-12 տարեկան տղաք կը տանին Մարդասիրական Ճեմարանը դնելու համար: Այդ տղոց ընդհանուր թիւը կը հասնի 100-120ի. ամէնքն ալ լաւ անգլիերէն միայն կը տիրին, ու դպրոցը ձգելէն վերջ ալ իրենց մայրենի լեզուին վրայ չեն մտածեր: Արդար անունէն զատ հայերէն անուն գործածող չկայ: Յովհաննէսը «Ճօն», Մկրտիչը «Մաքճօն», Ստեփանը «Սթէֆըն», Թադէոսը «Թայդըս», վերջապէս ամէն անուն փոխուած է այսպէս: Նամակագիրը շատ գէշ նկարագրութիւն մը կ'ընէ Կալկաթայի Հայոց մասին: Դրամ չափի ու ծախսելէ զատ ուրիշ բանի վրայ չեն մտածեր, — կը զրէ, — աղքատի, եկեղեցւոյ եւ մարդասիրական նպատակներու համար ոչինչ կու տան: Կրօնական դասը միակ առաքինութիւն մը ունի, պարկեշտ է: Կան 3-4 քահանաներ եւ վեց հատի չափ ալ ժամկոյններ: Ամէնքն ալ Զուղայի Ամենափրկչեան վանքէն եկած են՝ երեք տարուան պայմանաժամով: Կը յաւակնին թէ հայերէնը եւ Հայ եկեղեցական արարողութեանց ձեւը՝ ըստ նախնեաց՝ մնացած է իրենց մէջ, եւ թէ էջմիածնի ու Թրքահայոց եկեղեցական արարողութիւնները փոփոխութիւններ կրած են: Ասոր հետ մէկտեղ, Կալկաթայի Հայոց եկեղեցին մտնող մը, եթէ բնիկ լեզուին ծանօթ չէ, ինքզինքը Անգլիական եկեղեցիի մը մէջ պիտի կարծէ:

×

«Սուրհանդակ»էն կը տեղեկանանք թէ Թէհրանի անգլիական դեսպանը, Դավրէժ գտնուած միջոցին, սեպտ. 11ին այցելեր է տեղւոյն Արամեան վարժարանը եւ երգերով ընդունուելէ երկսեռ աշակերտներու կողմէ: Աշակերտներէն մէկը ծաղկեփուռն մը մատուցած ըլլալով, դեսպանը յորդորական խօսքեր ուղղեր է ընդհանուր աշակերտներուն, յանձնարարելով որ հոգ տանին իրենց բարոյական եւ հոգեկան յատկութիւնները աւելցնելու: Ն. Վսեմութիւնը յետոյ առաջնորդարան այցելեր է, եւ կէս ժամ մնալէ վերջ Մայր եկեղեցի իջնելով, ներկայ եղեր է խաչվերացի նախատօնակին արարողութեանց:

×

Ուսուցչաց Օգնութեան Սնտուկի հասոյթներու արդիւնաւորման համար ներկայացուած ծրագիրը, Ուսումնական խորհուրդը նկատողութեան առնելով, համաժող գտնուեցաւ կարգադրութեան մը, որուն համաձայն մայրաքաղաքիս բոլոր վարժարանաց ուսուցիչներն ու դաստիարակները որոնք մինչեւ 300 զրուշ ամսական ունին՝ պարտաւոր պիտի ըլլան 100ին 20 փարա, իսկ անկէ վեր ամսական առնողները 100ին 40 փարա վճարել նոյն սնտուկին ի նպաստ եւ Թաղ. խորհուրդներուն ալ պարտաւորութիւն դրուած է իւրաքանչիւր ուսուցչի ամսականէն 100ին որոշեալ բաժինը վար դնելով զրկել Ուսուցչաց Օգնութեան Սնտուկին: Ինչպէս կը յիշուի, այդ ծրագիրը ներկայացուցած էր ծանօթ վաճառական Թաւշանճեան էֆ., «Արեւելք»ի մէջ հրատարակուած նամակով մը:

ՄՈԼՈՐԱԿ

ՍԻՆԿԵՐԻ ՑՈՒՑԱՀԱՆԴԵՍԸ

Օրուան հաճելի նորութիւններէն մէկը եղաւ այն գեղեցիկ ցուցահանդէսը՝ զոր Սինկէր կարի մեքենայի ընկերութիւնը բացած է Բերայի իր հոյակապ վաճառատան սրահներուն մէջ։ Ինչպէս կը յիշուի, այս աննման ցուցահանդէսը երրորդն է զոր Սինկէր ընկերութիւնը կը բանայ Բերայի մէջ։ Կ'արժէ այս առթիւ շեշտել սա կարեւոր կէտը թէ իւրաքանչիւր ցուցահանդէս կը գերազանցէ իր նախորդը, եւ ի տես կը դնէ կարի պարզ մեքենայով մը բանուած ա'յն տեսակ գեղարուեստական նկարներ՝ որոնք մինչեւ այսօր արուեստագէտներու վրձինին միայն սահմանուած կը նկատուէին։ Այս անգամուան ցուցադրուածներուն մէջ յիշատակելի են մասնաւորաբար Պիլմարքի մէկ կենդանագիրը, գոյնի ու գիծերու անհաւատալի նմանողութեամբ մը, Հիւկոյի կիսարձանը ներկայացնող մէտայեռն մը, բազմաթիւ ճաքիւտ-մոտքեր, Բրիստոսի պատկեր մը, կանաքի հազուստներու զանազան մասեր, կնոջ կենդանագիր մը, որահի զարդարանքներ, անկողնի կազմած մը իր բոլոր մասերով, Բէթթաիոյ յախճապակիի նմանութիւններ, նկարչական գործերու արտատպումներ, եւ այլն։ Կարելի է ըսել թէ ցուցադրուած անթիւ գործերուն մէջ չկայ հատ մը որ նրբութեան ու գեղեցկութեան մասնաւոր յատկութիւններ չունենայ։ Եթէ հաստատութեան մէջ գործող երիտասարդ աղջիկներ նոյն ինքն հանգիստեսներու աչքին տակ չկատարեն այդ միեւնոյն աշխատութիւնները, մարդ պիտի փորձուի չհաւատալ անոնց մեքենայի արտադրութիւն ըլլալուն, ա'յն աստիճան գերազանց ու կատարեալ արուեստով մը բանուած են։

Սինկէրի ցուցահանդէսը այս տարի ալ մեծ յաջողութիւն գըտուաւ։ Բերայի վաճառատան սրահները, հակառակ իրենց ընդարձակութեան, նեղ կու գան այն բազմաթիւ այցելուներուն, որոնք ամէն օր կ'երթան հիանալ ցուցադրուած գործերուն վրայ։ Այս ցուցահանդէսը՝ գեղարուեստական վայելք մը ըլլալով հանդերձ, անգամ մըն ալ կ'ապացուցանէ սա ճշմարտութիւնը թէ Սինկէրի մեքենաները անգերազանցելի են բովանդակ աշխարհի մէջ, եւ թէ անհրաժեշտ է որ ամէն ընտանիք անկէ հատ մը ունենայ անպատճառ։ Մասնաւորաբար այն ընտանիքները՝ որոնք իրենց աղջիկ զաւակներուն աշխատութեան կը կարօտին, ապրելու համար, շատ խելացի կարգադրութիւն մը ըրած կ'ըլլան այդ մեքենաներէն գնելով, որովհետեւ, Սինկէրի մեքենայ մը, գործունեայ աղջկան մը ձեռքին մէջ, զառառուելն երկու ամսուան ընթացքին կրնա իր արմիքին հաւասարող գործեր արտադրել։

Պ Ա Լ Ք Ա Ն

Առանձնաշնորհեալ Ազգային Ապահովագրական Հնկերութիւն

Ի Ս Օ Ֆ Ի Ա

Դրամագլուխ 7,500,000 Ֆր.

Դրամատունք ընկերութեան՝

Պուլկար Ազգ. Դրամատուն՝ Սօֆիա, Անգլեւաւտրիական Դրա-
մատուն՝ Լոնտոն, Տոյչէ Պանք՝ Պերլին, Օսթ. Կայս. Դրամատուն՝
Բարիզ, Բրէտի Լիոնէ՝ Կ. Պոլիս: 3—10

Գործակալութիւնք Թուրքիոյ գլխաւոր քաղաքներուն մէջ
Ընդհ. Ներկայացուցիչ Թուրքիոյ Ա Ր Շ Ա Կ Ո Ի Ն Ճ Ե Ա Ն
Կ. Պոլիս, Ղալաթիա, Պանք Օթոմանին դէմ, Թաւթապուրն խան

ԿՐԱՄՈՅՈՆ Նորահնար միակ
գործին խօսող եւ երգող ճիշդ
ընական ձայնով շինուած ԿՐԱ-
ՄՈՅՈՆԻ ԱՆԱՆՈՒՆ ՀՆԿԵ-
ՐՈՒԹԵԱՆ Կողմէ: ԿՐԱՄՈՅՈՆ
իր կեղծերէն կը զանազանուի
այնու որ կատարելապէս կ'ար-
տադրէ մարդուն ընական ձայ-
նը: Կրամոնոնի ներկայացու-
ցիչ Թուրքիոյ համար՝

S. WEINBERG

Բերա, Մեծ-Փողոց, Թիւ 474:

Մեծ զանազանութիւն ա-
մէն լեզուէ եւ տեւակէ եղա-
նակաց ըլաքներու: Գաւառ-
ներէ ալ յանձնարարութիւններ
կ'ընդունուն:

3—10

ՏԻ ԼՈՈՒ ԵՌԻՆԻԸՆ ԷՆՏ ՔՐԱՍԻՆ

(The Law Union & Crown)

ԱՆԴԼ. ԱՊԱՀՈՎԱԳՐՈՒԹԵԱՆՑ ՀՆԿ.

Հրդեհի, Կեանքի և Արկածի դէմ
Հիմնուած 1825ին Լոնտոնի մէջ

Դրամագլուխ 1,500,000 Ա. Ո.

Պահեստի դրամ 4,800,000 " "

Ընդհ. Ներկայացուցիչ Թուրքիոյ

Ridley, Rowell & Co

Կալաթա, Բեօլեօղլու խան Թիւ 9—10

3—10

VICTORIA DE BERLIN

ՅԱՄԱՔԱՅԻՆ ԵՒՐՈՊԱՅԻ ՄԵԾԱԳՈՅՆ ԱՊԱՅՈՎԱԳՐԱՎԱՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԻՒՆԸ ՎԻՔԹՈՐԻԱ ՏԸ ՊԵՌԼԷՆ

ԱՊԱՀՈՎԱԳՐԱԿԱՆ ԱՄԷՆ ԴՐՈՒԹԻՒՆ ԿԸ ԳՈՒԾԱԴՐԷ
ՈՒՆԻ ԿԵԱՆՔԻ, ՕԺԻՏԻ, ԱՐԿԱԺԻ, ԾԱՆՀ ԹՈՂԱԼԻ ՃԻՂԵՐ
ՀԱՌՄԱՌՈՒՄ 1853 20 սեպտեմբերին արքայական հրովարտակով և
ուղղակի կառավարութեան հսկողութեան ներքեւ:
ՎԻՔԹՈՐԻԱ ՏԸ ՊԵՐԼԷՆ ԿԵԱՆՔԻ ապահովագրութիւններ ունի թէ՛
բժշկական քննութեամբ եւ թէ՛ առանց բժշկական քննութեան
Առանց բժշկական քննութեան եղած կեանքի ապահովագրութիւն
ներուն վճարումները շաբաթական մասնավճարներով տեղի
կ'ունենան, սկսեալ 5 դրուցէն

Ապահովագրեալ գումար 1902ին	Ֆր.	1,244,457,577
Պահեստի դրամ 1902ին	,	451,284,214

ԸՆԿԵՐՈՒԹԵԱՆ ԴՐԱՄԱՏՈՒՆՆԵՐԸ
Օսմ. կայս. Պանքա Բրեւտի Լիոնի

Լիազոր Ընդհ. Ներկայացուցիչ

ՄԻՀՐԱՆ ՍԻՆԷՄ ԳԱԼՅԱՅԵԱՆ

3—4

Պոլիս, Քաղաքնոցու խան, թիւ 45 եւ 45 b.

PHENIX ASSURANCE COMPANY L^D OF LONDON

Դրամագլուխ եւ պահեստի դրամ	Ա. Ո. 4,500,000
Տարեկան հատոյթ	Ա. Ո. 1,500,000

«ՖԻՆԻՔՍ» 121 տարիէ
ի վեր հիմնուած սոսկ
հրդեհի ապահովագրու-
թեան ընկերութիւն մէ
եւ ցարդ հատուցած է
առաւել քան 26,000,000
Ա. Ո. վնասուց համար:

«ՖԻՆԻՔՍ» կ'ապահովագրէ հրդեհի եւ կայծակի դէմ չէնք, կարա-
նիք եւ ապրանք յոյժ նպաստաւոր պայմաններով:

Դիմել առ Լիազոր Ընդհ. Գործակալ Պոլսոյ եւ Գաւառաց
Գ. ՎԱՐԴԱՆԵԱՆ Ղալաթիա, Վիքալիս խան, Պանք օրումանի քով.
Ձեռնից քիսքներու (Inspecteur des Risques) Ա. ԷՆՔՍԻՐՃԵԱՆ

ԻՒՆԻՕՆ ԱՊԱՀՈՎԱԳՐԱԿԱՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԻՒՆ ՀՐԴԵՅԻ ԵՒ ԿԵՆԱՑ ՃԻՒՂ

Հաստատեալ ի Բարիզ 1828 — 1829

ՀՐԴԵՅԻ ՃԻՒՂ

Մինչ 1902ի վերջ հատուցեալ շնորհ
1902ին դանձուած ապահովագրին
Դրամագլուխ եւ պահեստ
Ապահովագրեալ դրամագլուխ

274 Միլիոն Փր.
24 » »
119 » »
21 1/2 Միլիոն »

ԿԵՆԱՑ ՃԻՒՂ

Մինչ 1902ի վերջ հատուցեալ շնորհ
1902ին դանձուած ապահովագրին
Ընթացիկ ապահովագրութիւնը
Դրամագլուխ եւ պահեստը

129 Միլիոն Փր.
12 » »
272 » »
158 » »

որ ընթացիկ ապահովագրութեանց գումարին հետ կը համեմատի
52.21% — ինչ որ «Իւնիօն»ի ապահովագրելոց կ'ընծայէ հսկայ եւ
բազմապատկուած մը ՈՐՈՒՆ ՆՄԱՆԸ ԿԱՐԵԼԻ ԶԷ ԳՏՆԵԼ ԱՐԵ-
ԻՆԵԼՔԻ ՄԷՋ ԳՈՐԾՈՂ ՈՒՐԻՇ ՈՒ Է ԸՆԿԵՐՈՒԹԵԱՆ ՔՈՎ:

Արեւելքի համար մասնաւոր սակացոյց գեղջեալ գիներով:
Նպաստաւոր պայմաններ անհամեմատ կերպով աւելի գերազանց
քան ուրիշ ո՛ր եւ է ընկերութեան պայմանները: Շահաբաժիններ
բոլոր տարուէ տարի անմիջական վճարում, որով «Իւնիօն»ի ապա-
հովագրութեան ԶԵՐՄ են այն վնասներէն եւ յուսախաբութիւններէն,
որոց կ'ենթարկուին միշտ այն անձինք, որ Շահաբաժիններու բարդ-
ման ՅՈՒՐԻ ԵՒ ՎՆԱՍԱԿԱՐ դրութեամբ գործող ընկերութեանց
կ'ապահովագրուին:

Ընկերութեան դրամատունն է ՕՍՄ. ԿԱՅՍ. ՊԱՆՔԱՆ:
Թուրքիոյ եւ Արեւելքի Տնօրէն ՍԻՄՕՆ ՔԱՅՍԵՐԼԵԱՆ

Կենաց ճիւղին Տեսուչ ՄԻՀՐԱՆ ՏԷՐ ՆԵՐՍԷՍԵԱՆ
Սթամպուլ, Սուլթան Համամ, Բասաժ Բաքըրճըօղլու

Դեր Գործակալութիւն, Ղալաթիա Ինայէթ Խան
Գործակալութիւնը Թուրքիոյ գլխաւոր քաղաքաց մէջ

3—10

ՀԵԼՎԵՏԻԱ

ԱՊԱՀՈՎԱԳՐԱԿԱՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԻՒՆ
Հրդեհի, կենաց եւ ծովային արկածներու դէմ
ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՆԵՐԿԱՑԱՑՈՒԹԻՅԵՐ

Ռ. ՍԻՑ ԵՒ ԸՆԿ.

Կալուի, Պիտի-Բիւնել-Է-Ն, Բէ-23, 24, 25

3—10

ՖԵՆԻՔՍ ՕԹՐԻՇԻԷՆ

ԿԵՆԱՑ, ՇՐԴԵՇԻ, ԾՈՎՈՒ

ԿԱՅՍ. ԹԱԳ. ԱՌԱՆՁՆԱՇՆՈՐՀԵԱԼ ԸՆԿԵՐՈՒԹԻՒՆ

ՀԱՍՏԱՏԵԱԼ ԻՎԻԷՆՆԱ. 1860ԻՆ

Գրասենեակ՝ Համօբույօ խան, քիւ. 52, 53, 54, 55, 56

Լիազօր Գերկայացուցիչ՝ Գ. ՖԵՐԱՏԵԱՆ

Ֆէնիքս Օթրիշիէն Ընկերութեան կենաց ապահովագրութեան օրինակ մը.— 35 տարեկան մէկը որ կ'ուզէ ապահովագրուիլ Ֆէնիքս Օթրիշիէն Ընկերութեան 20,000 Ֆր.ի եւ քսանեւհինգ տարուան համար, տարեկան 925.80 Ֆր. պիտի վճարէ ու պայ-
մանաժամուն պիտի ստանայ 31,266 Ֆր. հնչուն դրամ մամոզիւ-
միւն, Իսկ եթէ մեռնի զոր օրինակ, 10 տարիէն, իր ժառանգորդ-
ները անմիջապէս պիտի ստանան 21,314.62 Ֆր.: Այս ամէն գու-
մարները ԱՆՈՒԱՆԱԿԱՆ չեն, այլ ԻՐԱԿԱՆ, եւ Ֆէնիքս Օթրիշիէն
Ընկերութիւնն այս գումարներուն վճարումը կ'երաշխաւորէ իր
բոլորով: 3—10

Տ.

Պատիւ ունիմ ծանուցանել Ձեզ թէ «Ֆէնիքս Օթրիշիէն»
Հրդեհի եւ Կեանքի Ապահովագրական Ընկերութեան, եւ «ԼԱԷՍ-
ԹՐԷՅԱ» Հրդեհի Ապահովագրական Ընկերութեան Իզմիտի գոր-
ծակալութիւնը ի ստորեւ նշանակեալ թուականէն սկսեալ

ԱՐՐԱՀԱՄ ԷՖ. Կ. ԿՏԱԻՃԵԱՆԻ

յանձնած եմ:

Այս առթիւ կը լիութեամբ ծանուցանել նաեւ թէ Իզմիտի եւ
չրջակայ գիւղօրէից համար մեր ՄԻՍԿ ներկայացուցիչն է յիշեալ
էֆէնտին, եւ թէ Իզմիտի մէջ իրմէ զատ ոչ ոք իրաւունք ունի
գործակալ, քննիչ եւ ուրիշ ոեւ է անուամբ մեր Ընկերութեանց
հաշուոյն գործելու կամ բանակցելու:

Լիազօր Գերկայացուցիչ
Գ. ՖԵՐԱՏԵԱՆ

Կ. Պոլիս, 10 Սեպտ. 1904

ՕՐՈՒԱՆ ՄԵԾ ՅԱԶՈՂՈՒԹԻՒՆԸ

ՆԵՐՈՐԴ ԳԵՂԱՐՈՒԵՍՏԱԿԱՆ ՅՈՒՅԱՀԱՆԳԷՍ

ՍԻՆԿԷՐ ԸՆԿԵՐՈՒԹԵԱՆ

Բերա, Մեծ-Փողոց քիւ. 343 եւ 343 կրկին

Պօն Մարշէին դիմ

Ամէն օր բաց է մուտքը ազատ

1—10

ԳՐԱՏՈՒՆ ՆՇԱՆ-ՊԱՊԻԿԵԱՆ

Կ. ՊՈԼԻՍ

ՆՇԱՆ-ՊԱՊԻԿԵԱՆ ՄԱՏՆԵԱԴԱՐԱՆ

Այլատուած ու երկարորէն մտածուած լայն ծրագրի մէջ արդիւնքն է Նշան-Պապիկեան Մատենադարանը, որ կրկին հազարաւոր միւռնի,

1. — Հաւաքել մեր կարեւոր գրողներու հոս աւելանալով գործերը, ստանալ բերքերու վազանցուի կեանքին մէջ կարեւորած են. ու զանոնք իրենց մեղմանկան ձեւին, գիրքի ձեւին տակ հրատարակել:

2. — Հրատարակել նաեւ մեր գրողներէն լատ մը ամօտից գործեր էւ արդիւնքով գրգիռ. ըլլալ որպէս զի իրենց մտածումին ամբողջական արտայայտութիւնը տան երկարալուի աշխատութիւններու մէջ: Եւ:

3. — Օտար հրաշակներ սնորհ, քարգմանութիւններով ծանօթացնել, զանազան որ արդիւնք կարելի է ուղղակի բնագիրներէն ըլլան ատներ:

Այս մատենադարանին մէջ հրատարակուած են մինչեւ հիմա

Զ. Ն. ՍԱՍՏՈՒՐ. — ՅՈՒՆԻՔՆԻ (հերոսածներ, 1892—1902), 96 էջ, 1902

Լա Սուրբի վրայ 5 դր.

Շրեյ Սուրբի վրայ 10 " "

ԳՐԱՆԵՆ ԿԱՐԳԱՊԵՏ. — ԴԻՐՈՒՄԴԵՆՍԻ, 214 էջ, 1904

2 1/2 " "

Ի. Ա. ՊԱՐՄԱՄԵԱՆ. — ԱՆՐԱՋԱՆԻ (հերոսածներ) 77 էջ, 1904

Պատգամատուելու վրայ են լարք մէջ գործեր. որոնց մասին հետզհետեւ զննարկելու ենք պիտի տանք:

Այս գործերէն զատ Նշան-Պապիկեան գրատունը մտադրած է հրատարակել նաեւ զայրոյցական դատագիրքերու ամբողջական լարք մէջ, որոնք, արդարովին նոր ուղղութիւններու, մերտի ու ծրագիրներու տակ պատրաստուած, պիտի կարենան գտնացնել, ինչ որ հիմա կը փնտռուի ու եւ ի նոր դատագիրքի մէջ: Ուրախ ենք ըստ իսկ որ մեր ուսուցիչները գնահատելով մէջ յանձնարը պէտք նշան ընդունելու ինչ ըրին առաջին անգամ հրատարակած տպու գործերնուս:

Այս լարքէն հրատարակած ենք

Ս. ԿԱՆԱԿԵԱՆ. — ԱՇԽԱՐԽԱԳՐՈՒՄԻՆ, Միջին Դասընթաց, 1902.

256 էջ. 5 դր.

Աշխարհագրութիւն Օսմ. Խոյստութեան, 1902

Հետզհետեւ պիտի հրատարակուին նաեւ լարքերը:

